

Хмельницький національний університет
Гуманітарно-педагогічний факультет
Кафедра соціальної роботи і соціальної педагогіки

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Перший (бакалаврський)
Освітній рівень

**«ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЕЛЕМЕНТ
СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ –
УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ»**

Назва теми

Галузь знань 23 Соціальна робота
Шифр і назва галузі знань

Спеціальність 231 Соціальна робота
Шифр і назва спеціальності

Освітня програма Соціальна робота. Соціальна педагогіка та коучинг
Назва освітньої програми

21026

Номер індивідуального навчального плану студента

Виконала: студентка IV курсу, група СРК-21-1

Підпис

Марія ФУРМАН
Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

Керівник: кандидат педагогічних наук, доцент
науковий ступінь, вчене звання

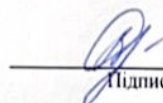

Підпис

Наталія СИНЮК
Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

До захисту допускаю:

В.о. зав. кафедри соціальної роботи
і соціальної педагогіки

кандидат педагогічних наук, доцент

Підпис

Олена ВАСИЛЕНКО
Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

10 червня 2025 р.

Хмельницький, 2025

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет гуманітарно-педагогічний
Кафедра соціальної роботи і соціальної педагогіки
Освітній рівень перший (бакалаврський)
Галузь знань 23 Соціальна робота
Спеціальність 231 Соціальна робота
Освітня програма Соціальна робота. Соціальна педагогіка та коучинг

ЗАТВЕРДЖУЮ

В.о. завідувача кафедри
соціальної роботи і соціальної педагогіки
 Олена ВАСИЛЕНКО
протокол № 5 від 19.12. 2024 р.

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ

Марії ФУРМАН

1.Тема кваліфікаційної роботи: «Волонтерська діяльність як елемент соціальної реабілітації військовослужбовців-учасників бойових дій».

Керівник кваліфікаційної роботи: Синюк Наталія, кандидат педагогічних наук, доцент.

Затверджено наказом ректора університету 07 лютого 2025 р. № 23

2. Строк подання студентом роботи на кафедру 10 червня 2025 р.

3. Вихідні дані до роботи: матеріали звіту з переддипломної практики, комплекс методів та методик дослідження: авторська анкета для вивчення ролі та місця волонтерства в процесі соціальної реабілітації військовослужбовців, методика вивчення ціннісних орієнтацій особистості М. Рокича, в дослідженні взяли участь 10 військовослужбовців-учасників бойових дій та два соціальні працівники.

4. Зміст кваліфікаційної роботи (перелік питань, які потрібно розробити): вступ, розділ 1 Теоретичні основи проблеми волонтерської діяльності як елемента соціальної реабілітації військовослужбовців-учасників бойових дій, аналіз волонтерства, як елемента соціальної реабілітації військовослужбовців – учасників бойових дій, особливості соціальної реабілітації військовослужбовців – учасників бойових дій, роль волонтерської діяльності у соціальній реабілітації в умовах мирного часу висновки до розділу; розділ 2 Емпіричне вивчення волонтерської діяльності як елемента соціальної реабілітації військовослужбовців – учасників бойових дій, особливості соціальної реабілітації військовослужбовців – учасників бойових дій, дослідження волонтерства як елемента ефективної соціальної реабілітації військовослужбовців – учасників бойових дій, програма соціальної реабілітації військовослужбовців – учасників бойових дій засобами волонтерства, практичні рекомендації соціальним працівникам щодо підвищення ефективності соціальної реабілітації військовослужбовців-учасників бойових дій, висновки до розділу; висновки, перелік джерел посилання, додатки.

АНОТАЦІЯ

Тема кваліфікаційної роботи «Волонтерська діяльність як елемент соціальної реабілітації військовослужбовців-учасників бойових дій»

Здобувач Марія ФУРМАН

Керівник Наталія СИНЮК

Кваліфікаційна робота включає 63 сторінки, з них 51 сторінка основного тексту, 12 рисунків, перелік джерел посилання складає 52 найменування, 3 додатки.

Ключові слова: соціальна робота, волонтер, соціальна реабілітація, військовослужбовці, військовослужбовці-учасники бойових дій, волонтерська діяльність.

Об'єктом дослідження є соціальна реабілітація військовослужбовців – учасників бойових дій.

Предметом дослідження є волонтерська діяльність як елемент соціальної реабілітації військовослужбовців – учасників бойових дій.

За результатами дослідження розроблено програму соціальної реабілітації військовослужбовців – учасників бойових дій засобами волонтерства та практичні рекомендації соціальним працівникам щодо підвищення ефективності соціальної реабілітації військовослужбовців-учасників бойових дій

Одержані результати можуть бути корисними для науково-педагогічних працівників та практикуючих соціальних працівників.

Здобувач Марія ФУРМАН

Дата подання кваліфікаційної роботи до захисту 10 червня 2025 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ЕЛЕМЕНТА СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ-УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ	
1.1. Аналіз волонтерства як елемента соціальної реабілітації військовослужбовців – учасників бойових дій.....	11
1.2. Особливості соціальної реабілітації військовослужбовців – учасників бойових дій.....	18
1.3. Роль волонтерської діяльності у соціальній реабілітації в умовах мирного часу.....	26
Висновки до розділу	31
РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ЕЛЕМЕНТУ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ – УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ	
2.1 Дослідження волонтерства як елемента ефективної соціальної реабілітації військовослужбовців – учасників бойових дій	33
2.2 Програма соціальної реабілітації військовослужбовців – учасників бойових дій засобами волонтерства.....	42
2.3 Практичні рекомендації соціальним працівникам щодо підвищення ефективності соціальної реабілітації військовослужбовців-учасників бойових дій.....	46
Висновки до розділу	48
ВИСНОВКИ.....	50
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ.....	52
ДОДАТКИ	
ДОДАТОК А АВТОРСЬКА АНКЕТА ВИВЧЕННЯ РОЛІ ТА МІСЦЯ ВОЛОНТЕРСТВА В ПРОЦЕСІ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ-УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ.....	57

ДОДАТОК Б МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ М. РОКИЧА	60
ДОДАТОК В ПРОГРАМА СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ-УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ.....	61

ВСТУП

Актуальність проблеми дослідження. Однією з головних проблем українського народу в умовах повномасштабного вторгнення є соціальна адаптація, психологічна реабілітація військовослужбовців, які повертаються з зони бойових дій в цивільне життя.

В умовах збройного конфлікту, який триває в Україні, питання соціальної реабілітації військовослужбовців – учасників бойових дій набуває особливої актуальності. Повернення до мирного життя зумовлює військовослужбовців не лише до фізичного відновлення, а й до глибокої психологічної, емоційної та соціальної адаптації. Одним із ефективних механізмів інтеграції військовослужбовців-учасників бойових дій у суспільство постає волонтерська діяльність. Цей вид активності дозволяє відчувати власну значущість, реалізувати внутрішній потенціал та отримати емоційну підтримку, допомагаючи іншим. Волонтерство стає формою терапії, в якій процес допомоги іншим перетворюється на спосіб подолання власної травматичної історії.

У наукових дослідженнях останніх років простежується зростання інтересу до теми участі учасників бойових дій у волонтерських ініціативах. Аналіз наукової літератури свідчить, що залучення до волонтерської діяльності позитивно впливає на рівень психологічного благополуччя, сприяє зменшенню симптомів посттравматичного стресу та депресії. Участь у волонтерських проектах дозволяє військовослужбовцям – учасникам бойових дій розширити коло соціальних контактів та відновити довіру до соціального середовища. Досвід низки держав, що мають тривалий військовий конфлікт, підтверджує значущість волонтерства як ресурсу посттравматичної підтримки. В українських реаліях ця практика також поступово набирає поширення, проте її потенціал ще потребує глибшого наукового аналізу.

Суспільне визнання, моральне задоволення та спільна діяльність з іншими волонтерами створюють умови для позитивної динаміки у процесі соціальної реадaptaції. Волонтерство дозволяє переосмислити військовий досвід не як

травматичну подію, а як ресурс для служіння іншим у мирному житті. Крім того, це формує нову ідентичність особи як активного учасника громадського життя. Такий підхід відповідає сучасним соціогуманітарним концепціям інтеграції вразливих груп населення. Відтак, дослідження волонтерської діяльності як елемента соціальної реабілітації військовослужбовців має важливе наукове та практичне значення.

У дослідженнях вчених Т. Шевченко, Н. Дячук, О., Беленької та І. Зверєвої відзначається, що волонтерство має не лише соціальне, а й терапевтичне значення для ветеранів, забезпечуючи можливість переосмислення бойового досвіду через допомогу іншим. Зарубіжні дослідники, зокрема S. Hazlett, K. Pillemer, A. Davis, J. Boden, R. Pietrzak, K. Maguen та T. Britt, дійшли висновку, що волонтерство серед військовослужбовців – учасників бойових дій знижує ризики соціальної ізоляції, депресії та посттравматичних розладів, водночас підвищуючи рівень залученості до громадського життя. У працях зазначених науковців доведено, що участь у волонтерських ініціативах формує у військовослужбовців нову позитивну ідентичність, що базується на цінностях служіння, взаємодопомоги та відповідальності. Науковці також підкреслюють, що волонтерська активність сприяє зміцненню громадянської свідомості та розвитку комунікативних й лідерських якостей військовослужбовців.

Узагальнюючи результати досліджень як українських, так і зарубіжних науковців, можна стверджувати, що волонтерська діяльність виконує важливу роль у соціальній реабілітації військовослужбовців, оскільки створює умови для емоційної стабілізації, розширення соціальних зв'язків та формування відчуття приналежності до спільноти.

Об'єкт дослідження – соціальна реабілітація військовослужбовців – учасників бойових дій.

Предмет дослідження – волонтерська діяльність як елемент соціальної реабілітації військовослужбовців – учасників бойових дій.

Мета дослідження – теоретичний аналіз та емпіричне вивчення волонтерської діяльності як елементу соціальної реабілітації військовослужбовців – учасників бойових дій.

Для досягнення мети дослідження потрібно розв’язати такі **завдання**:

1. Здійснити аналіз наукових джерел з проблеми волонтерської діяльності як елементу соціальної реабілітації військовослужбовців – учасників бойових дій.
2. Визначити роль соціального працівника в процесі соціальної реабілітації військовослужбовців – учасників бойових дій.
3. Дослідити волонтерство як елемент ефективної соціальної реабілітації військовослужбовців – учасників бойових дій
4. Розробити програму соціальної реабілітації військовослужбовців – учасників бойових дій засобами волонтерства.
5. Запропонувати практичні рекомендації соціальним працівникам щодо підвищення ефективності соціальної реабілітації ветеранів війни.

У дослідженні були використані наступні методи дослідження: *теоретичні та емпіричні методи, авторська анкета для вивчення ролі та місця волонтерства в процесі соціальної реабілітації військовослужбовців, методика вивчення ціннісних орієнтацій особистості М. Рокича, методи кількісного і якісного аналізу даних.*

Практичне значення дослідження полягає в розробці програми соціальної реабілітації військовослужбовців – учасників бойових дій засобами волонтерства та в наданні практичних рекомендацій соціальним працівникам щодо підвищення ефективності соціальної реабілітації ветеранів війни.

Експериментальна база дослідження: дослідження проводилось на базі КНП «Хмельницький обласний госпіталь ветеранів війни», в дослідженні взяли участь 10 військовослужбовців-учасників бойових дій та два соціальні працівники.

Апробація результатів дослідження: основні положення кваліфікаційної роботи висвітлено в публікації Фурман М., Синюк Н.

Волонтерська діяльність як елемент соціальної реабілітації військовослужбовців-учасників бойових дій. Професійна підготовка фахівців соціальної сфери: надбання, проблеми, перспективи: *Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції* (м. Хмельницький, 22-23 травня 2025 року).

Структура роботи: кваліфікаційна робота складається із вступу, двох розділів, висновків, переліку джерел посилання (52 позиції, з них 15 іноземною мовою) та 3 додатки. Загальний обсяг роботи – 63 сторінки, з них 51 сторінка основного тексту.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ЕЛЕМЕНТА СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ-УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

1.1. Аналіз волонтерства як елемента соціальної реабілітації військовослужбовців – учасників бойових дій

Волонтерська діяльність відіграє ключову роль у процесі соціальної реабілітації військовослужбовців, які повертаються до мирного життя після участі в бойових діях. Залучення до волонтерства сприяє не лише відновленню їх психологічного стану, але й інтеграції в соціальне життя, розвитку нових зв'язків та формуванню громадянської ідентичності.

Загалом, волонтерська діяльність – це добровільна, безоплатна та свідома участь особи у вирішенні суспільно значущих проблем. У соціологічному та психологічному вимірах вона виконує не лише гуманітарну функцію, але й має значний потенціал формування солідарного суспільства, в якому активне громадянство підтримує осіб у кризових ситуаціях. Під час війни та у поствоєнний період волонтерство перетворюється на потужний соціальний ресурс, що забезпечує швидку реакцію на потреби, які не покриває держава.

Особливої важливості волонтерство набуває щодо підтримки ветеранів – не лише як форма матеріальної чи психологічної допомоги, але як механізм повернення довіри, гідності, участі у спільному житті.

Волонтерство дедалі більше розглядається як потужний засіб сприяння відновленню життєвих орієнтирів осіб, які пережили бойові дії. Участь у волонтерських ініціативах дозволяє колишнім військовослужбовцям знову відчувати свою соціальну значущість та корисність. Це особливо актуально в умовах післявоєнного українського суспільства, де необхідно формувати ефективні механізми повернення військовослужбовців до активного громадського життя. Завдяки волонтерській діяльності вони здобувають нові навички, що підвищують їх конкурентоспроможність на ринку праці. Окрім того,

подібна активність позитивно впливає на подолання почуття ізоляції, що часто супроводжує осіб із досвідом війни.

За даними багатьох досліджень, саме волонтерство здатне забезпечити платформу для психоемоційного розвантаження. Регулярна участь у соціальних проєктах зміцнює відчуття контролю над власним життям, що є важливим фактором реабілітації., які долучаються до волонтерських ініціатив, нерідко стають активними лідерами громад, що сприяє трансформації їх соціального статусу. Практика показує, що саме через допомогу іншим особи, які пережили бойові дії легше долають власні травматичні переживання. Такий обмін досвідом між побратимами створює умови для неформальної підтримки та солідарності.

Варто також відзначити, що волонтерська діяльність може стати своєрідною формою професійного перезапуску для військових, які втратили попередню зайнятість. Важливою перевагою є можливість поступового повернення до активного життя без жорсткого психологічного тиску. Залучення до проєктів, спрямованих на допомогу іншим, формує у військовослужбовців нову систему цінностей та пріоритетів. Така діяльність сприяє розвитку емоційного інтелекту, емпатії та співпереживання. Особливе значення має співпраця військових із молоддю, що стимулює міжпоколінневий діалог і зміцнює суспільну згуртованість.

Підтримка волонтерських ініціатив серед військових має бути закріплена на рівні державної політики через створення відповідної нормативної бази та фінансування. Необхідним є також налагодження партнерства між громадськими організаціями, реабілітаційними центрами та органами місцевої влади. Досвід інших країн демонструє, що системна підтримка волонтерства серед військовослужбовців підвищує ефективність їхньої соціальної адаптації. Наукові публікації свідчать, що навіть незначна участь у волонтерських заходах вже позитивно впливає на психоемоційний стан військових. Водночас важливо враховувати індивідуальні особливості кожного та забезпечувати доступність участі у таких ініціативах.

Створення мереж волонтерської підтримки, орієнтованої саме на потреби військових, є перспективним напрямом розвитку соціальної роботи. Участь у волонтерстві також сприяє подоланню соціальних стигм і формує позитивний образ воєнного як активного члена громади. Успішні приклади самореалізації через волонтерство можуть слугувати мотиваційними історіями для інших учасників бойових дій. У довготривалій перспективі волонтерська активність сприяє побудові стійкого громадянського суспільства, де учасники бойових дій виконують важливу роль. Саме завдяки таким ініціативам створюється середовище довіри, взаємопідтримки та спільної відповідальності за майбутнє держави.

Волонтерська діяльність відіграє ключову роль у процесі соціальної реабілітації військовослужбовців, які повертаються до мирного життя після участі в бойових діях. Залучення до волонтерства сприяє не лише відновленню їх психологічного стану, але й інтеграції в соціальне життя, розвитку нових зв'язків та формуванню громадянської ідентичності.

Згідно з дослідженням С. Храпатога, Т. Мельничук, Ю. Красиловой, Ю. Удовенко та А. Голотенко, перепідготовка та розробка освітніх програм для військовослужбовців-учасників бойових дій є важливим аспектом економічного відновлення України, що також сприяє їхній соціальній адаптації. Ці заходи дають змогу колишнім військовим отримати нові професійні компетенції та легше адаптуватися до мирного життя.

Міжнародна організація з міграції (МОМ) підкреслює значення соціальної реінтеграції через підтримку їхнього працевлаштування та участі в громадських ініціативах. Така комплексна підтримка значно підвищує шанси ветеранів на успішну інтеграцію в суспільство.

Науковець Т. Іванова підкреслює роль волонтерських ініціатив у процесі соціальної реабілітації ветеранів, зазначаючи, що «участь у таких програмах сприяє покращенню психологічного стану та розвитку нових навичок» [11]. На її думку, через активну громадську участь ветерани відчують свою цінність для суспільства, що позитивно позначається на їхній самооцінці.

Дослідниця М. Коваленко аналізує вплив волонтерської діяльності на соціальну інтеграцію військовослужбовців – учасників бойових дій, обґрунтовуючи позитивні зміни в їхньому соціальному функціонуванні [Коваленко]. Вона наголошує, що через волонтерство відбувається поступове формування нової соціальної ідентичності ветерана.

Успішна соціальна реабілітація передбачає також включення елементів наставництва, де більш досвідчені учасники підтримують новачків. Наставництво дозволяє зміцнити відчуття приналежності, передати позитивний досвід адаптації та сприяти формуванню внутрішніх ресурсів. Результати інтеграції волонтерської діяльності в реабілітаційні програми демонструють сталі покращення психоемоційного стану учасників. У довгостроковій перспективі це зменшує ризики соціального відчуження та підвищує рівень життєвої задоволеності. Інтеграція волонтерства в систему підтримки військовослужбовців дозволяє розглядати його не лише як допоміжний інструмент, а як стрижневу складову соціального відновлення.

Соціальні працівники, які супроводжують цей процес, мають володіти знаннями про специфіку посттравматичних реакцій, а також вміти будувати підтримувальні стратегії з опорою на сильні сторони особистості. Особливої уваги заслуговують індивідуалізовані підходи, які враховують психологічні, соціальні та культурні особливості кожного учасника. Таким чином, волонтерство стає ресурсом, здатним перетворити досвід кризового характеру на основу нової конструктивної соціальної ідентичності.

Ми погоджуємось з науковою позицією І. Литвиненко, яка розглядає соціальну адаптацію ветеранів через волонтерство в українському контексті, підкреслюючи значення таких програм для відновлення соціальних зв'язків. Авторка також акцентує на необхідності впровадження сталих програм соціального супроводу ветеранів.

Дослідник С. Мельник аналізує волонтерство як механізм соціальної реабілітації військовослужбовців – учасників бойових дій, вказуючи на його ефективність у подоланні посттравматичних станів. Він підкреслює, що участь у

спільних ініціативах допомагає ветеранам долати внутрішню замкнутість і тривожність.

Національна академія педагогічних наук України (НАПНУ) розробила рекомендації щодо організації волонтерської діяльності ветеранів, що сприяє їхній успішній реінтеграції в суспільство [3]. Ці напрацювання слугують методичною основою для практичної реалізації програм підтримки в межах громад та освітніх закладів

Науковці D. Benedek і C. Sripada у своєму дослідженні зазначають, що волонтерство та залучення до громадських ініціатив позитивно впливають на психічне здоров'я ветеранів. Участь у таких програмах сприяє зменшенню рівня тривожності та депресивних проявів [39].

Вчений S. Hazlett досліджує волонтерство та соціальну інтеграцію серед військових ветеранів, підкреслюючи, що участь у волонтерських програмах сприяє відновленню соціальних зв'язків та покращенню якості життя [44]. Він вказує на особливу цінність таких ініціатив для ветеранів із втраченими соціальними орієнтирами.

К. Maguen і Т. Britt вказують на те, що волонтерська діяльність сприяє розвитку лідерських якостей у ветеранів, що є важливим аспектом їхньої соціальної реабілітації [45]. Це дозволяє їм не лише брати участь, а й організовувати громадські ініціативи, що підвищує їхній соціальний статус. Науковець Ю. Цуркан-Сайфуліна розглядає соціально-психологічну реабілітацію учасників бойових дій, підкреслюючи значення волонтерства у відновленні їхнього психоемоційного стану [51]. Авторка також наголошує на необхідності емоційної підтримки з боку громади для ефективної адаптації ветеранів.

Включення військовослужбовців у волонтерські ініціативи сприяє їхній поступовій ресоціалізації та зменшенню ізоляційних настроїв. Досвід участі в добровільних громадських проєктах дозволяє формувати відчуття контролю над власним життям, що є ключовим чинником психоемоційної стабілізації. Така діяльність дає змогу не лише допомагати іншим, але й усвідомлювати власну

значущість у суспільстві. Позитивний ефект волонтерства проявляється у зниженні рівня внутрішньої напруги, агресії та симптомів тривоги. Добровільна допомога іншим сприяє трансформації травматичного досвіду в соціально корисну дію.

Залучення до волонтерської діяльності відкриває нові можливості для особистісного розвитку, дозволяє формувати нові життєві орієнтири та цінності. Участь у спільних соціальних ініціативах стимулює розвиток комунікативних навичок і міжособистісної взаємодії. Практика взаємодопомоги сприяє формуванню внутрішньої відповідальності, підвищує рівень емпатії та довіри до соціального середовища. Особливо ефективними виявляються ті форми волонтерства, які враховують попередній професійний чи бойовий досвід учасників. Це забезпечує природну мотивацію до участі та формує позитивну самооцінку.

Значущу роль відіграє створення безпечного середовища, у якому військовослужбовці можуть вільно реалізовувати свої ініціативи. Таке середовище сприяє зниженню бар'єрів сприйняття та полегшує процес соціальної взаємодії. Важливо забезпечити умови для горизонтального обміну досвідом, що дає можливість будувати стійкі соціальні зв'язки між учасниками. Волонтерські програми можуть виконувати роль містка між минулим досвідом і сучасним життям у громаді. Вони створюють умови для поступового відновлення життєвого сенсу.

Вчений R. Gettings та інші дослідники вивчають роль соціальних зв'язків у програмах для осіб з посттравматичним стресовим розладом, підкреслюючи значення волонтерства у відновленні соціального функціонування. Вони зазначають, що волонтерські взаємодії сприяють формуванню стійких міжособистісних відносин.

Вчені S. Senses-Ozyurt і A. Villicana-Reyna проводять дослідження ветеранів та волонтерства, вказуючи на позитивний вплив такої діяльності на їхню соціальну адаптацію [41]. Результати їхнього аналізу підтверджують, що волонтерство формує відчуття належності до спільноти, що є ключовим для

відновлення після травматичного досвіду. Таким чином, аналіз наукових праць свідчить про те, що волонтерська діяльність є ефективним інструментом соціальної реабілітації військовослужбовців, які повертаються до мирного життя після участі в бойових діях. Залучення до волонтерських програм сприяє відновленню психоемоційного стану, розвитку нових соціальних зв'язків та інтеграції ветеранів у громадське життя.

Розробка та впровадження освітніх програм, підтримка громадських ініціатив та надання соціальної підтримки є важливими аспектами успішної реінтеграції ветеранів. Співпраця між державними інституціями, громадськими організаціями та міжнародними партнерами є ключовою для забезпечення ефективної соціальної реабілітації військовослужбовців через волонтерську діяльність.

Соціальна реабілітація спрямована на відновлення повноцінної участі військовослужбовців – учасників бойових дій у суспільному житті, де ключову роль відіграє залучення до соціально значущої діяльності. Волонтерська активність виступає ефективним механізмом такої інтеграції, забезпечуючи соціальне включення і розширення мережі міжособистісних контактів.

Українська дослідниця О. Краснобаєва наголошує, що волонтерська діяльність формує соціальний місток між військовим і цивільним середовищем, сприяючи виробленню нових орієнтирів у післяслужбовому житті [17, с. 97].

Волонтерська діяльність виявляється значущим компонентом комплексних програм соціальної реабілітації ветеранів, поєднуючи гуманістичні цінності з практичними стратегіями розвитку сталих громад. Інституційні рекомендації, зокрема Національної академії педагогічних наук України, акцентують на необхідності інтеграції волонтерства до державних програм підтримки ветеранів, що підвищує їхню соціальну адаптацію та активізацію.

Таким чином, волонтерство як соціальна практика є дієвим інструментом відновлення соціальних функцій ветеранів, стимулюючи їхню активність і відчуття власної значущості. Воно дозволяє військовим, які повернулися з зони

бойових дій, успішно інтегруватися у цивільне життя, що підтверджується численними емпіричними дослідженнями.

Результати останніх досліджень вказують, що волонтерська діяльність не лише сприяє психологічній реабілітації, а й створює простір для розвитку лідерських навичок, командної роботи та соціального партнерства серед ветеранів. Це дає підстави вважати волонтерство важливим складником стратегії післявоєнної підтримки, що відповідає вимогам сучасного соціального розвитку.

Таким чином, інтеграція волонтерської діяльності до програм соціальної реабілітації військовослужбовців є не лише доцільною, а й необхідною для формування стабільної, соціально відповідальної громади.

1.2. Особливості соціальної реабілітації військовослужбовців – учасників бойових дій

Соціальна реабілітація військовослужбовців – це комплекс заходів, спрямованих на відновлення їхнього психологічного та соціального благополуччя після травматичних подій. Ефективність реабілітації залежить від багатьох факторів, зокрема: характеру взаємовідносин з оточенням, можливості залучення до суспільно корисної діяльності, особливостей поведінки під час служби та наявності життєвих інтересів. Соціальна реабілітація спрямована на корекцію світогляду, зміну ставлення до життя та активізацію соціальних цінностей.[1, ст.131].

Науковець О.Чуйко виділяє основні принципи соціальної реабілітації:

- ранній початок здійснення реабілітаційних заходів,
- безперервність і поетапність проведення,
- системність і комплексність,
- індивідуальний підхід .

Всесвітня організація охорони здоров'я (ВОЗ) розглядає соціальну реабілітацію у контексті реабілітаційного процесу в цілому. «Реабілітація - це сукупність заходів, покликаних забезпечити особам із порушеними функціями в результаті травм, хвороб, вроджених дефектів пристосування до нових умов

життя у суспільстві, в якому вони живуть». На думку ВОЗ, реабілітація - процес, спрямований на всебічну допомогу хворим та людям з інвалідністю для досягнення ними максимально можливої при даному захворюванні фізичної, психічної, професійної, соціальної і економічної повноцінності.

Реабілітація є складним процесом, який означає «відновлення». Тому науковці зосереджують увагу на різних її аспектах:

- юридичному, що передбачає відновлення юридичних прав;
- психологічному, який має на меті відновлення втрачених здібностей особистості;
- соціальному, що зосереджений на відновленні втрачених функцій і зв'язків із зовнішнім середовищем;
- медичному, що дає змогу запобігти інвалідності за рахунок відновлення порушених функцій організму і працездатності [6];
- педагогічному, що сприяє відновленню духовно-морального розвитку, гармонійності і цілісності особистості.

Виділяють три етапи реабілітації:

- госпітальний,
- санаторний,
- поліклінічний .

На госпітальному етапі реабілітація здійснюється не автономно, а в тісному зв'язку з лікувальним процесом, доповнюючи і підвищуючи його результативність. Саме тому розробка методів медичної реабілітації здійснюється з урахуванням лікування поранених і хворих, а проведення реабілітаційних заходів є складовою частиною всього лікувально-відновлюваного процесу.

На санаторному етапі здійснюється реабілітація осіб, які після звернення хворого направляються в санаторній на будь якого із проміжків стаціонарного лікування, і, яка проводиться після завершення госпітального лікування.

На амбулаторно поліклінічному етапі проводиться диспансерне спостереження, виконуються заходи із підтримки працездатності, попередження

вторинних і пізніх ускладнень, здійснюється поступове включення потерпілих у професійну діяльність. Даний етап, як правило, завершує реабілітацію [10].

Здійснення реабілітації військовослужбовців носить комплексний характер та поєднувати в собі різні її види: медична, психологічна, соціальна, фізична, етична, які можуть поєднуватись між собою та враховувати стан, фактори, умови та індивідуальні особливості військовослужбовця [3, с.346].

Види реабілітації можуть поєднуватись та взаємодіяти між собою, утворюючи нові підходи залежно від об'єкта реабілітації, його психоемоційного стану, конкретних обставин, у яких опинився військовослужбовець, а також від умов, що впливають на організацію реабілітаційних заходів (рис.1.1).

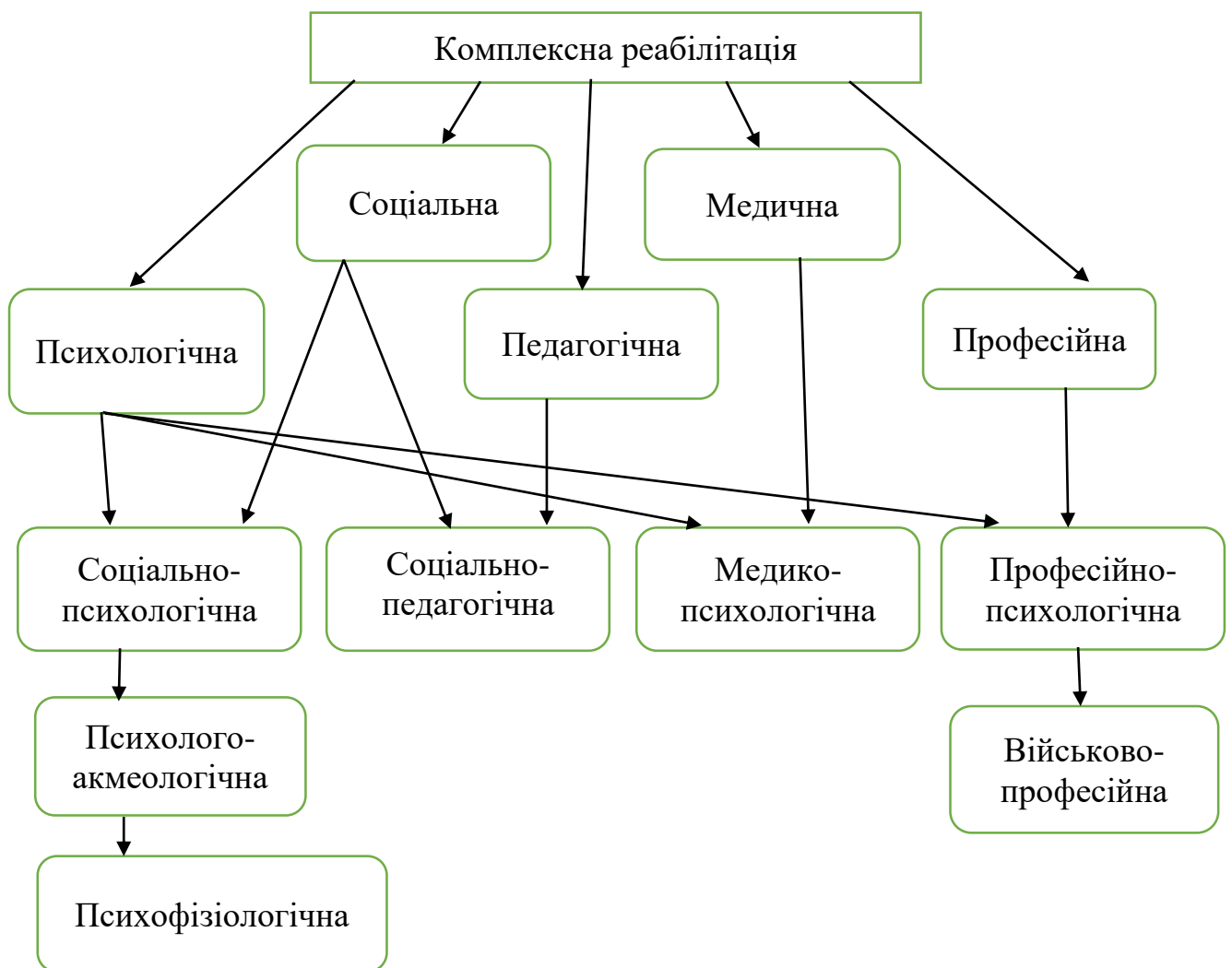

Рисунок 1.1. - Види реабілітації у складі комплексної реабілітації
(Джерело: розробка Лимар А.П.)

Соціальна реабілітація визначається різноманітністю підходів та інтерпретацій в залежності від соціальних потреб та умов, зокрема стосовно військовослужбовців, людей з інвалідністю та інших категорій населення. Сучасні тенденції в реабілітаційних підходах орієнтовані на системність та врахування взаємозв'язку функціональних та контекстуальних факторів, що сприяє реалізації відновлювальних можливостей особистості в сучасному суспільстві.

Посилаючись на науковицю – дослідницю Якубову Л., соціальна реабілітація військовослужбовців є одним із ключових напрямів державної соціальної політики та формою владних відносин, що реалізуються державними органами та політичними інститутами. На наш погляд, соціальна реабілітація передбачає комплекс психолого - педагогічних, соціальних, соціально - економічних та інших заходів, спрямованих на подолання або компенсацію обмежень у життєдіяльності.

Основна мета соціальної реабілітації – відновлення соціальних прав і гарантій військовослужбовців, які брали участь у бойових діях як на території країни, так і за її межами в складі збройних сил або в якості військових фахівців та радників. Крім того, важливим аспектом є формування у суспільній свідомості позитивного образу військовослужбовця – учасника бойових дій.

Однією зі складових соціальної реабілітації є відновлення соціального статусу військовослужбовців, можливість стати повноцінним учасником соціального процесу. Зокрема, можна визначити соціальну реабілітацію на місцевому рівні як сукупність економічних, медичних, соціальних, психологічних та інших заходів, спрямованих на відновлення і розвиток усіх умов нормальної соціальної життєдіяльності учасників бойових дій.

Опираючись на думку Бриндікова Ю. Л., військовослужбовець - учасник бойових дій, після повернення до мирного життя переживає подвійний стрес, пов'язаний з соціальною адаптацією та нерозумінням з боку близьких людей, соціального оточення. Перший стрес, який був отриманий під час бойових дій, підсилюється вторинним стресом, отриманим після повернення додому. В

результаті розвивається соціальна дезадаптація особистості. Зважаючи на ці чинники, виникла потреба в реабілітаційній діяльності. Соціальні служби повинні швидко реагувати на запити щодо реабілітації данної категорії осіб, проводити комплексну реабілітацію військовослужбовців-учасників бойових дій [9].

Соціальна адаптація є невід'ємною частиною успішної реабілітації. Повернення до мирного життя часто супроводжується труднощами відносинах близькими проблемами з працевлаштуванням та інтеграцією в суспільство. Для вирішення цих проблем застосовуються такі методи:

1. Соціальна підтримка включає роботу з сім'єю військовослужбовця, навчання близьких людей навикам спілкування з людиною, що пройшли через бойові дії. Це допомагає знизити рівень стресу в сім'ї і поліпшити відносини.
2. Допомога в працевлаштуванні: включає програми професійної перепідготовки, допомогу в пошуку роботи та адаптації на новому місці. Трудова зайнятість відіграє важливу роль у відновленні почуття власної значущості та корисності.
3. Юридична підтримка: ветерани часто стикаються з юридичними проблемами, пов'язаними з отриманням соціальних пільг, пенсій та інших форм підтримки. Юридична допомога допомагає вирішити ці питання і полегшити процес соціальної адаптації [7, с.52].

Слід також враховувати той факт, що успішна соціальна реабілітація залежить від чинників сімейного благополуччя, так як зміна відносин у сім'ї впливає на ефективність психологічної допомоги, а бажання проявити себе у творчості є однією з форм самореалізації особистості, що компенсує брак розуміння і співчуття у звичайному житті.

Крім того, саме соціальна реабілітація забезпечує нормальне існування особистості в соціумі, запобігає її деградації. Така реабілітація передбачає повне повернення військовослужбовця до довоєнного психологічного стану.

Зауважимо, що соціальна реабілітація поранених передбачає комплекс практичних заходів і систему соціальної діяльності, яка спрямована на

відновлення функціонального стану організму, нормалізацію емоційної, морально - етичної та мотиваційної сфер, досягнення оптимального рівня особистісної адаптації і професійно важливих якостей військовослужбовця, що забезпечують його військово - професійну працездатність

Якщо говорити про соціальну реабілітацію, то вона дозволяє військовослужбовцю стати повноцінним учасником соціального процесу (відновлення прав, соціального статусу, здоров'я та працездатності).

Основні завдання соціальної реабілітації:

- сприяння соціально-психологічній адаптації військовослужбовців – індивідуальна, психотерапевтична допомога, групові форми реабілітації;
- надання підтримки військовослужбовцям та членам їх родин – ігрові форми роботи, тренінгова робота, анімалотерапія, робота груп самопомоги та проблемних груп;
- освітня діяльність - здійснення профконсультування, підвищення кваліфікації, перекваліфікація, отримання додаткової освіти, перепідготовка;
- сприяння в працевлаштуванні - ознайомлення з вакансіями на ринку праці, зустріч з роботодавцями;
- соціально-правовий захист - консультування з правових питань, підтримка у створенні бізнесу та підприємництва, участь у розробці та удосконаленні системи соціального захисту [4, с.46].

На думку Ю. Бриднікова, соціальна реабілітація має бути спрямована на:

- оцінку психоемоційного стану військовослужбовця та наявних розладів;
- визначення шляхів та методів, що дозволять відновити оптимальну працездатність військовослужбовця;
- оцінка фізичної, інтелектуальної працездатності;
- відновлення втрачених функцій;
- корекція психосоматичних станів, самосвідомості, самопочуття, самооцінки;
- здійснення професійної реабілітації;

– надання допомоги відповідно до потреб військовослужбовця [5, с.121].

Особливу увагу при соціальній реабілітації військовослужбовців потрібно надати відновленню їх фізичних й психологічних сили, розширити та посилити підготовку професіоналів у сфері соціальної роботи. Аналіз наявних наукових досліджень та законодавчої бази дає можливість зазначити, що усе розмаїття соціальної роботи з військовослужбовцями включає такі основні напрями:

- забезпечення гідних умов життя військовослужбовців;
- надання всього спектру необхідних соціальних послуг;
- адаптаційна діяльність з метою соціально-педагогічної та психологічної допомоги учасникам бойових дій, які опинились у складних життєвих обставинах (допомога військовослужбовцям у встановленні нових соціальних зв'язків, адаптації до цивільного життя та вирішенні конфліктів, які можуть виникнути через військовий досвід);
- соціально-психологічна реабілітація військовослужбовців (допомога військовослужбовцям у процесі відновлення здоров'я, перекваліфікації та підготовки до цивільного життя після військової служби);
- соціальний супровід військовослужбовців;
- проведення превентивних заходів щодо попередження девіантної поведінки та такої, що містить ризики для здоров'я;
- психосоціальна підтримка (надання психологічної та емоційної підтримки військовослужбовцям, які можуть стикатися з травмами, стресом або проблемами адаптації після повернення з війни);
- інформаційна підтримка (надання інформації про доступні соціальні послуги, допомогу у вирішенні питань щодо медичного обслуговування, житла, освіти та інших потреб);
- робота з членами сімей військовослужбовців для забезпечення їх потреб у підтримці, консультуванні та допомозі у вирішенні проблем, пов'язаних з відсутністю військовослужбовця вдома.

Соціальна робота з військовослужбовцями передбачає поєднання належного матеріального забезпечення та здійснення соціального супроводу, що реалізується шляхом надання соціальних послуг, таких як соціальна адаптація військовослужбовців; представництво інтересів військовослужбовців; консультації військовослужбовців з питань реалізації належних їм пільг і гарантій, соціальної реабілітації та адаптації – підготовки військовослужбовців до цивільного життя після звільнення з військової служби тощо.

За інформацією, висвітленою на офіційних веб-сайтах та у медіарезультатах практичної діяльності більше 20 реабілітаційних закладів, з'ясовано, що сучасна фізична терапія, комплексна та соціальна реабілітація військовослужбовців здійснюється у індивідуальних та групових формах.

Сьогодні у реабілітаційному процесі активно використовується анімалотерапія взагалі та такі її види, як іпотерапія, каністерапія, апітерапія тощо.

Соціальна реабілітація військовослужбовців постає як різнопланове завдання, що супроводжується низкою об'єктивних і суб'єктивних труднощів. У сучасних умовах воєнного конфлікту в Україні ці виклики набули ще більшої гостроти.

Одним з головних питань залишається недостатнє фінансування соціальних програм. Брак коштів впливає на матеріально-технічне забезпечення реабілітаційних центрів, оплату фахівців, закупівлю обладнання, проведення інноваційних методик (арт-терапія, трудотерапія, психодрама тощо). Як зазначає Н. Максимова, відсутність сталого державного фінансування реабілітаційної інфраструктури ускладнює доступ до якісних послуг для ветеранів та постраждалих осіб [11].

Військовослужбовці часто стикаються з неприйняттям або нерозумінням з боку суспільства, особливо при наявності симптомів психологічних розладів або фізичних ушкоджень. Це призводить до їхнього самоусунення від соціуму, зниження самооцінки, загострення емоційних порушень. Стигматизація проблем психічного здоров'я в суспільстві заважає своєчасному зверненню за допомогою.

Незважаючи на прийняття низки програм та законів (наприклад, Державної цільової програми з реабілітації учасників бойових дій), на практиці відсутній чіткий механізм їх реалізації. Часто програми носять декларативний характер, а на місцях бракує координації між органами влади, громадськими організаціями та медичними установами.

У сільській місцевості або малих містах відсутні реабілітаційні центри, або вони не відповідають сучасним стандартам. У результаті – військовослужбовці або особи з інвалідністю змушені самотужки долати великі відстані, що погіршує мотивацію до участі в програмах реабілітації.

Наявні державні, недержавні та міжнародні ініціативи часто функціонують незалежно одна від одної, без узгоджених протоколів чи систем обміну інформацією. Це знижує ефективність, створює дублювання зусиль і витрат.

1.3. Роль волонтерської діяльності у соціальній реабілітації в умовах мирного часу

Волонтерська діяльність в умовах мирного часу є потужним соціальним інструментом, що сприяє процесам адаптації та відновлення осіб, які пережили критичні життєві події. Вона набуває особливого значення в контексті посткризових суспільств, де існує потреба у відновленні соціальних зв'язків та інтеграції громадян у повсякденне життя. Участь у волонтерських ініціативах стимулює особисту активність, розвиток громадянської позиції та зміцнення психологічного благополуччя [9]. За умов соціальної напруги або травматичного досвіду, саме включення в корисну для суспільства діяльність сприяє емоційній стабілізації та формуванню позитивної ідентичності.

Дослідження показують, що волонтерство підвищує рівень суб'єктивного відчуття підтримки та знижує прояви соціальної ізоляції [19]. Людина, яка долучається до волонтерської діяльності, відчуває свою значущість, що позитивно впливає на її емоційний стан та соціальну активність. У сучасних умовах волонтерство слугує також платформою для професійної реалізації,

набуття нових компетентностей і формування навичок міжособистісного спілкування [7].

Соціально-педагогічна цінність волонтерської діяльності проявляється у створенні умов для інтеграції особистості у громадське життя, що надзвичайно важливо в постконфліктних регіонах [9]. Саме в таких контекстах волонтерські програми часто є першою ланкою допомоги, яка запускає процес соціальної реабілітації. Участь у волонтерських ініціативах знижує рівень стигматизації та сприяє формуванню відчуття довіри до соціуму [13.].

Соціальні зв'язки, які формуються в процесі волонтерської діяльності, часто мають довготривалий характер і виконують роль нових соціальних опор.

За висновками досліджень, у контексті посттравматичної адаптації волонтерство виконує функцію емоційного контейнера, де учасник має змогу трансформувати свій досвід через допомогу іншим [11.]. Така діяльність допомагає людині знайти сенс пережитого і відновити зв'язок із суспільством. Крім того, волонтерство сприяє відновленню комунікативних навичок, які можуть бути порушені внаслідок соціальної дезадаптації [3]

У соціальній роботі волонтерство розглядається як ресурс для підтримки осіб, що знаходяться в уразливому становищі. Воно дозволяє забезпечити персоналізований підхід до надання допомоги, активізуючи приховані ресурси самої особистості [1]. Сам факт бути корисним іншим має високий психотерапевтичний потенціал, що підтверджено у численних психологічних дослідженнях. Окрім цього, волонтерська участь сприяє відновленню відчуття контролю над власним життям, що є критично важливим для соціальної стабільності [12].

Волонтерська діяльність також є ефективною формою інклюзивної інтеграції, оскільки дозволяє особам із різним соціальним досвідом об'єднуватися навколо спільної мети. За даними Я. Левченко, залучення до волонтерства сприяє формуванню нових моделей солідарності та міжособистісної довіри [9]. Це, у свою чергу, сприяє розвитку культури громадянської відповідальності та соціального партнерства. Саме через участь у

колективних формах діяльності відбувається поступове повернення особи до активного життя.

Згідно з даними проєктів з реінтеграції демобілізованих, волонтерські програми виявились ефективними як форма первинної соціальної підтримки. Вони створюють безпечне середовище, де люди можуть отримати досвід безоцінювального спілкування та соціального прийняття. Науковці наголошують, що волонтерська діяльність сприяє зміні ставлення до себе, покращує самооцінку та формує позитивне бачення майбутнього.

У мирний період зростає потреба у формуванні стабільних громадських структур, і волонтерство відіграє ключову роль у цьому процесі. Воно забезпечує не лише підтримку осіб, що потребують допомоги, але й розвиває відповідальність і здатність до колективної дії серед усіх учасників. Поширення практик волонтерства серед молоді є запорукою сталого громадянського розвитку.

У вітчизняній науковій думці все частіше акцентується на тому, що волонтерська діяльність має не лише соціальний, а й терапевтичний ефект. Вона допомагає подолати соціальну інертність, відкриває простір для самореалізації та міжособистісної взаємодії. Особливо ефективною є участь у волонтерських проєктах, що орієнтовані на довготривалі цілі та партнерську співпрацю.

Важливо зазначити, що волонтерство є двостороннім процесом: воно дає користь як тим, хто отримує допомогу, так і тим, хто її надає. У цьому полягає його особлива соціокультурна сила, яка актуалізується саме у мирний час, коли виникає потреба в консолідації суспільства навколо гуманістичних цінностей.

Волонтерська діяльність в умовах мирного часу є потужним соціальним інструментом, що сприяє процесам адаптації та відновлення осіб, які пережили критичні життєві події. Вона набуває особливого значення в контексті посткризових суспільств, де існує потреба у відновленні соціальних зв'язків та інтеграції громадян у повсякденне життя. Участь у волонтерських ініціативах стимулює особисту активність, розвиток громадянської позиції та зміцнення психологічного благополуччя [24]. За умов соціальної напруги або

травматичного досвіду, саме включення в корисну для суспільства діяльність сприяє емоційній стабілізації та формуванню позитивної ідентичності.

Дослідження показують, що волонтерство підвищує рівень суб'єктивного відчуття підтримки та знижує прояви соціальної ізоляції [12]. Людина, яка долучається до волонтерської діяльності, відчуває свою значущість, що позитивно впливає на її емоційний стан та соціальну активність. У сучасних умовах волонтерство слугує також платформою для професійної реалізації, набуття нових компетентностей і формування навичок міжособистісного спілкування [6].

Соціально-педагогічна цінність волонтерської діяльності проявляється у створенні умов для інтеграції особистості у громадське життя, що надзвичайно важливо в постконфліктних регіонах [9]. Саме в таких контекстах волонтерські програми часто є першою ланкою допомоги, яка запускає процес соціальної реабілітації. Участь у волонтерських ініціативах знижує рівень стигматизації та сприяє формуванню відчуття довіри до соціуму [15].

За висновками наукових досліджень, у контексті посттравматичної адаптації волонтерство виконує функцію емоційного контейнера, де учасник має змогу трансформувати свій досвід через допомогу іншим [26.]. Така діяльність допомагає людині знайти сенс пережитого і відновити зв'язок із суспільством. Крім того, волонтерство сприяє відновленню комунікативних навичок, які можуть бути порушені внаслідок соціальної дезадаптації [10].

У соціальній роботі волонтерство розглядається як ресурс для підтримки осіб, що знаходяться в уразливому становищі. Воно дозволяє забезпечити персоналізований підхід до надання допомоги, активізуючи приховані ресурси самої особистості [1, с. 32]. Сам факт бути корисним іншим має високий психотерапевтичний потенціал, що підтверджено у численних психологічних дослідженнях. Окрім цього, волонтерська участь сприяє відновленню відчуття контролю над власним життям, що є критично важливим для соціальної стабільності [8].

Волонтерська діяльність також є ефективною формою інклюзивної інтеграції, оскільки дозволяє особам із різним соціальним досвідом об'єднуватися навколо спільної мети. За даними Я. Левченко, залучення до волонтерства сприяє формуванню нових моделей солідарності та міжособистісної довіри [11]. Це, у свою чергу, сприяє розвитку культури громадянської відповідальності та соціального партнерства. Саме через участь у колективних формах діяльності відбувається поступове повернення особи до активного життя.

Згідно з даними проєктів з реінтеграції демобілізованих, волонтерські програми виявились ефективними як форма первинної соціальної підтримки. Вони створюють безпечне середовище, де люди можуть отримати досвід безоцінювального спілкування та соціального прийняття. Науковці наголошують, що волонтерська діяльність сприяє зміні ставлення до себе, покращує самооцінку та формує позитивне бачення майбутнього.

У мирний період зростає потреба у формуванні стабільних громадських структур, і волонтерство відіграє ключову роль у цьому процесі. Воно забезпечує не лише підтримку осіб, що потребують допомоги, але й розвиває відповідальність і здатність до колективної дії серед усіх учасників. Поширення практик волонтерства серед молоді є запорукою сталого громадянського розвитку.

У вітчизняній науковій думці все частіше акцентується на тому, що волонтерська діяльність має не лише соціальний, а й терапевтичний ефект. Вона допомагає подолати соціальну інертність, відкриває простір для самореалізації та міжособистісної взаємодії. Особливо ефективною є участь у волонтерських проєктах, що орієнтовані на довготривалі цілі та партнерську співпрацю.

Важливо зазначити, що волонтерство є багатофункціональним процесом: воно дає користь як тим, хто отримує допомогу, так і тим, хто її надає. У цьому полягає його особлива соціокультурна сила, яка актуалізується саме у мирний час, коли виникає потреба в консолідації суспільства навколо гуманістичних цінностей.

Висновки до розділу

У ході вивчення наукових праць було встановлено, що волонтерська діяльність є значущим соціальним феноменом, що виконує низку важливих функцій, зокрема – підтримку осіб, які брали участь у військових діях. Така форма суспільної активності набуває особливої ваги в контексті соціального супроводу та відновлення військовослужбовців, адже сприяє реконструкції соціальних зв'язків, стабілізації емоційного стану, засвоєнню нових соціальних ролей та поверненню до повноцінного мирного життя.

Наукові дослідження Т. Шевченка, Н. Дячук, О. Беленької та І. Зверевої підтверджують, що участь у волонтерських проєктах слугує не лише формою надання допомоги, але й інструментом повернення військовослужбовців до активної життєдіяльності у громаді. У роботах українських та зарубіжних науковців акцентовано, що така діяльність допомагає подолати відчуження, посилює відчуття власної значущості, що є надзвичайно важливим чинником у процесі адаптації після бойових дій.

Крім того, волонтерська діяльність виконує важливу терапевтичну функцію. В умовах взаємодії у волонтерських ініціативах військовослужбовці отримують емоційну підтримку, бачать конкретні результати своєї участі, спілкуються з людьми, які розділяють подібні цінності. Усе це позитивно впливає на їхній внутрішній стан, відновлює почуття захищеності, соціальної включеності та самоцінності.

Зважаючи на реалії сьогодення, особливо актуальним постає залучення військовослужбовців до волонтерської діяльності як ефективної форми соціальної взаємодії. Це сприяє не лише їхній інтеграції у цивільне середовище, але й активізує особистісні ресурси для подолання психотравматичних наслідків. Після повернення з фронту багато військових долучаються до волонтерства: організовують гуманітарні ініціативи, консультують побратимів, проводять освітні зустрічі, беруть участь у громадських заходах.

Подібна діяльність має значний потенціал у сфері реабілітації. Вона не тільки задовольняє потребу в самореалізації, але й дає змогу знайти нові життєві смисли, поставити перед собою нові цілі та закріпити соціальну роль у мирному середовищі. Участь у волонтерстві допомагає військовослужбовцям відновити контроль над життєвими обставинами, мобілізувати внутрішні ресурси та утвердитися як важливі учасники суспільного життя.

Варто зазначити, що забезпечення ефективного процесу соціальної реабілітації потребує системного підходу, який базується на партнерстві між державними структурами, неурядовими організаціями, професіоналами у сфері соціальної роботи та самими військовослужбовцями. У цьому контексті волонтерство виступає як ефективна форма соціального діалогу, що сприяє взаємному розумінню та налагодженню партнерських зв'язків.

Аналізуючи змістовні характеристики волонтерської діяльності та її роль у поствоєнній адаптації, її можна розглядати як дієвий соціальний механізм, здатний позитивно впливати як на тих, хто отримує допомогу, так і на тих, хто її надає. Для військовослужбовців волонтерська активність може стати точкою опори, етапом внутрішньої трансформації та основою для соціальної активізації й психоемоційної стабілізації.

Отже, в умовах збройного конфлікту та після його завершення волонтерська діяльність набуває особливої значущості як інструмент реінтеграції військовослужбовців. Вона сприяє їхній адаптації, відновленню життєвого потенціалу та залученню до різноманітних форм суспільної активності. Це вимагає належної підтримки з боку держави та розроблення системних програм, орієнтованих на розвиток волонтерства як ресурсу особистісного і соціального відновлення.

РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ЕЛЕМЕНТУ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ – УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

2.1 Дослідження волонтерства як елементу ефективної соціальної реабілітації військовослужбовців – учасників бойових дій

У контексті дослідження волонтерства як ключового чинника ефективної соціальної реабілітації військовослужбовців – учасників бойових дій, було застосовано системний підхід, який включав використання авторської діагностичної анкети та стандартизованої методики “Ціннісні орієнтації” М. Рокича. Зазначений інструментарій дозволив з’ясувати роль та місце волонтерської діяльності у процесі адаптації військовослужбовців до мирного життя, а також окреслити систему особистісних орієнтирів, яка формується у військовослужбовців унаслідок участі у волонтерській діяльності та подальшій реабілітаційній взаємодії.

Наша дослідницька робота реалізовувалася у три взаємопов’язані етапи.

Перший етап мав теоретико-аналітичний характер. Було здійснено огляд наукових джерел щодо концепцій соціальної реабілітації осіб, які зазнали травматичного досвіду, зокрема в умовах збройного конфлікту. Особлива увага приділялася аналізу ролі волонтерських ініціатив у системі соціального захисту, а також місця соціального працівника як координатора взаємодії між державними структурами й громадянським суспільством.

Другий етап передбачав емпіричну діагностику ролі та місця волонтерства в соціальній реабілітації воєнних. Було розроблено авторський інструментарій – анкету, що дозволила виявити роль волонтерства в житті осіб, які повертаються з місць проведення бойових операцій. У центрі уваги перебували такі аспекти, як здатність мобілізувати допомогу через волонтерські спільноти, координувати надання соціальних послуг, формувати індивідуальні маршрути соціального супроводу. Водночас було зібрано інформацію про основні труднощі, з якими

стикаються військовослужбовці під час соціальної реабілітації, зокрема емоційне вигорання, дефіцит ресурсів.

Третій етап дослідження був спрямований на вивчення ціннісних орієнтацій військовослужбовців – учасників бойових дій, що проходять соціальну реабілітацію. З цією метою було використано методику “Ціннісні орієнтації” М. Рокича, яка дозволила виокремити термінальні (кінцеві життєві цілі) та інструментальні (способи їх досягнення) цінності респондентів. За результатами опитування, серед найбільш значущих термінальних орієнтацій ветеранів виявлено такі цілі, як: «мир у державі», «внутрішня гармонія», «безпека сім’ї», «життя, наповнене змістом». Інструментальні цінності фокусувалися на таких особистісних рисах, як «відповідальність», «самодисципліна», «чесність», «альтруїзм» та «громадянська активність».

Застосування методики М. Рокича дало змогу простежити динаміку зміни ціннісних пріоритетів унаслідок залучення до волонтерських ініціатив. Було виявлено, що в багатьох ветеранів активна участь у волонтерській діяльності (як у ролі отримувачів допомоги, так і безпосередніх волонтерів) сприяла підвищенню рівня соціальної відповідальності, розвитку емпатії та формуванню позитивної ідентичності. Це свідчить про глибокий внутрішній зсув у системі особистісних цінностей та підтверджує реабілітаційний потенціал волонтерства.

Під час роботи із військовослужбовцями було проведене експериментальне дослідження, в якому взяли участь учасники бойових дій, кількістю 10 осіб чоловічої статі віком 25 – 55 років. Дослідження проводилось шляхом анкетування. Результатом проведеної роботи є відсоткова шкала, яка відображає, як волонтерська діяльність впливає на соціальну реабілітацію військовослужбовців. В результаті було отримано наступні дані:

Даючи відповідь на запитання чи участь у волонтерській діяльності сприяє соціальній реабілітації військовослужбовців, відповіли:

Так – 40%,

Частково – 20%,

Ні – 30%,

Важко відповісти – 10%.

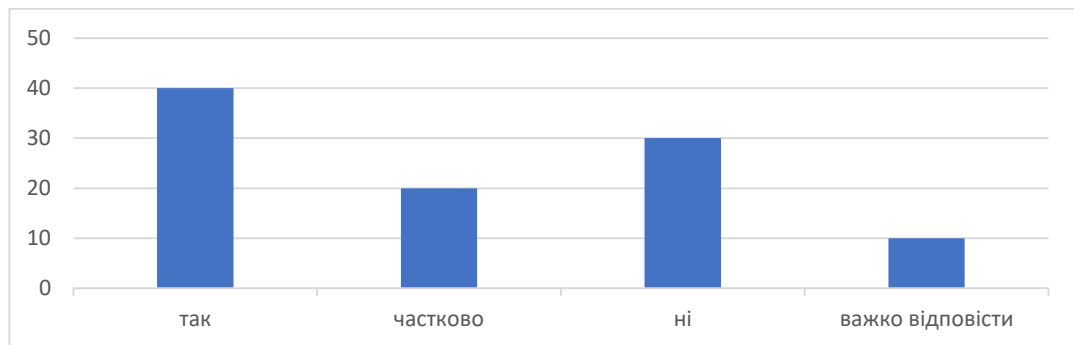

Рисунок 2.1 – Сприяння волонтерської діяльності соціальної реабілітації військовослужбовців

На питання, у яких напрямках волонтерства військовослужбовці можуть бути найбільш ефективними, дали відповідь:

Гуманітарна допомога – 10%,

Допомога побратимам – 10%,

Організація публічних заходів – 10%,

Освітня або інформативна діяльність – 40%,

Інше – 30%.

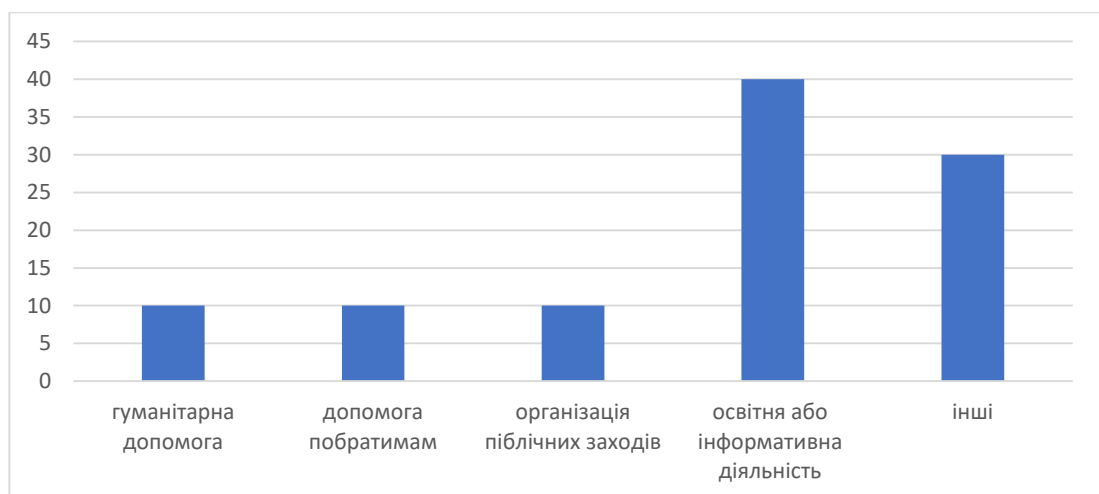

Рисунок 2.2 – Ефективні напрями волонтерства військовослужбовці

З «інше» вибирали навчання населення тактичній медицині, поводженню зі зброєю, бесіди з патріотичного виховання молоді, створення спільнот за інтересами, участь у ремонті пошкодженої техніки, відновленні інфраструктури, розмінування.

Наступним питанням було визначення оцінки емоційного стану військовослужбовців під час залучення до волонтерської діяльності. Результатом було відсоткове відношення:

- Покращується – 50%,
- Залишається без змін – 20%,
- Погіршується – 20%,
- Не можу оцінити – 10%.

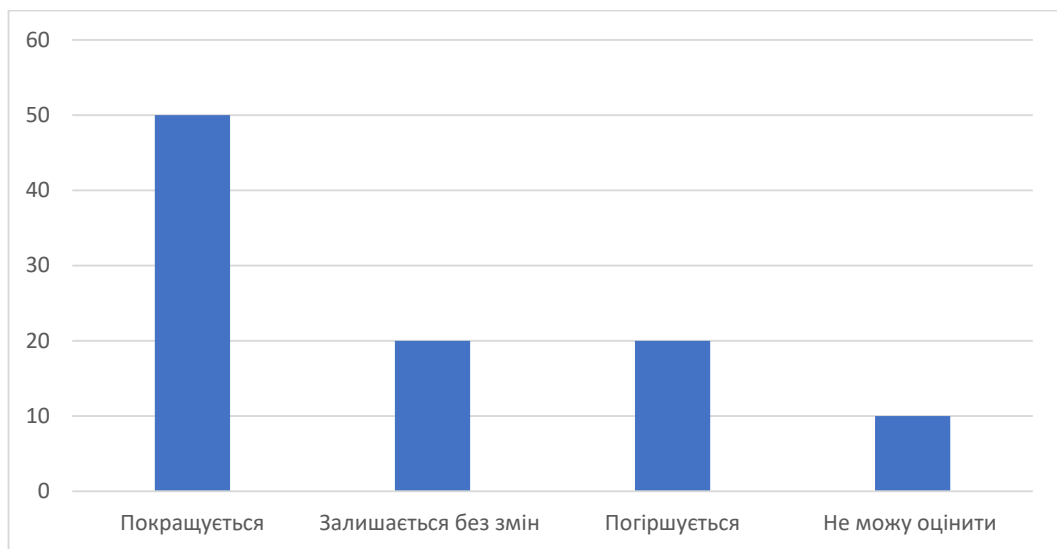

Рисунок 2.3 – Оцінка емоційного стану військовослужбовців під час залучення до волонтерської діяльності

Опитування, чи сприяє волонтерська діяльність зменшенню почуття ізольованості після повернення з фронту, дало результат:

- так - 50%,
- значною мірою – 20%,
- Частково – 10%,
- Ні – 10%,
- Важко сказати – 10%.

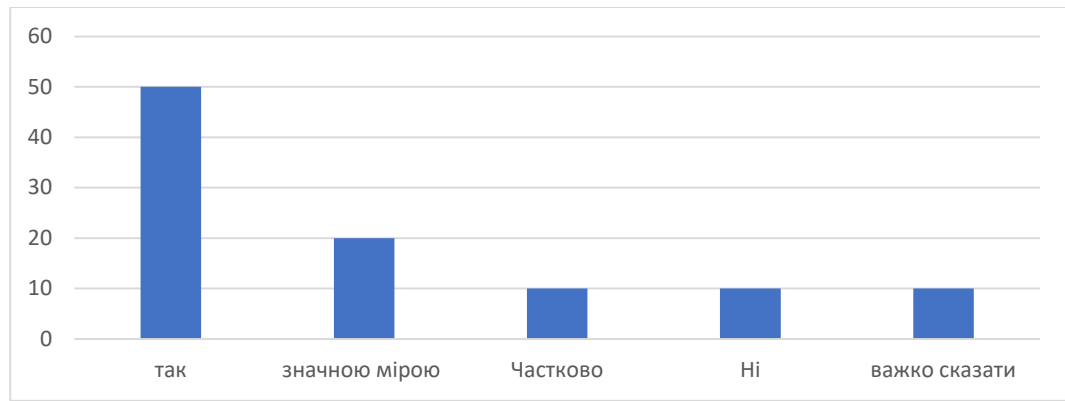

Рисунок 2.4 – Сприяння волонтерської діяльності зменшенню почуття ізольованості після повернення з фронту

Респонденти на запитання, які з наведених позитивних ефектів волонтерства Ви вважаєте найбільш вагомими для військовослужбовців, відповіли:

- відновлення почуття значущості – 10%,
- покращення психоемоційного стану – 10%,
- повернення до активної соціальної ролі – 20%,
- спілкування з однодумцями – 10%,
- усі перелічені – 50%.

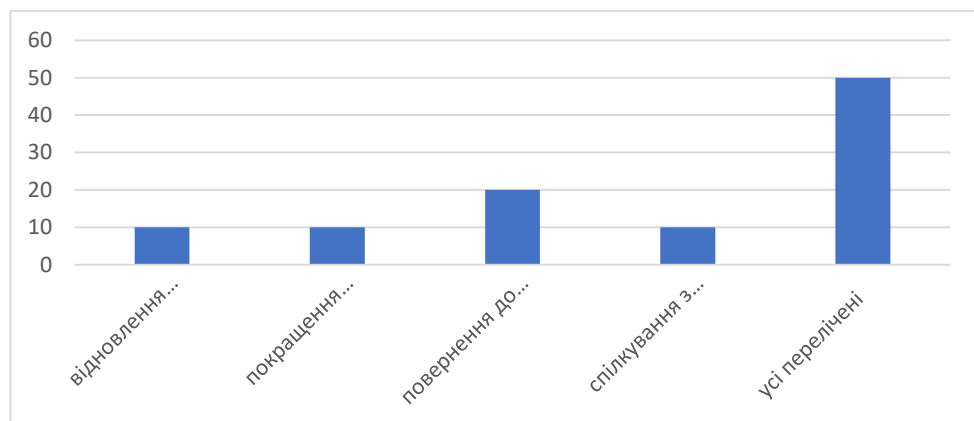

Рисунок 2.5 – Позитивні ефекти волонтерства для військовослужбовців

Одним із головних етапів життя військових є період після повернення з фронту. Тому, було створено питання, чи відчують військовослужбовці потребу бути корисними іншим після участі у бойових діях? Відповідь була такою:

- так – 50%,
- частково – 20%,

ні – 20%,

не знаю – 10%.

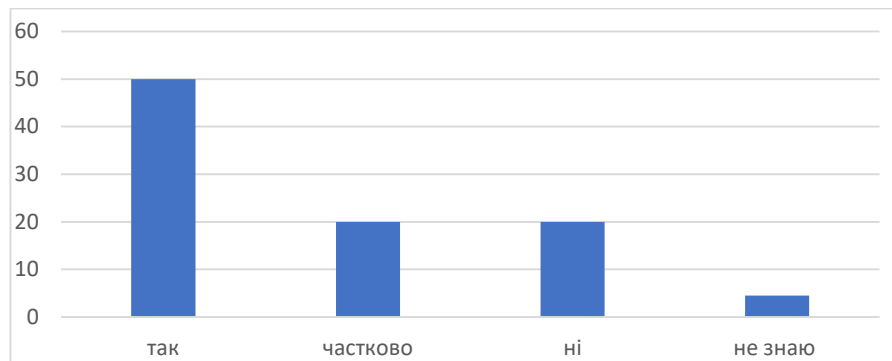

Рисунок 2.6 – Корисність військовослужбовців після участі у бойових діях
На питання, як часто військовослужбовці включаються у волонтерську діяльність після повернення з війни відповіли:

дуже часто – 10%,

іноді – 20%,

рідко – 40%,

практично ніколи – 30%.

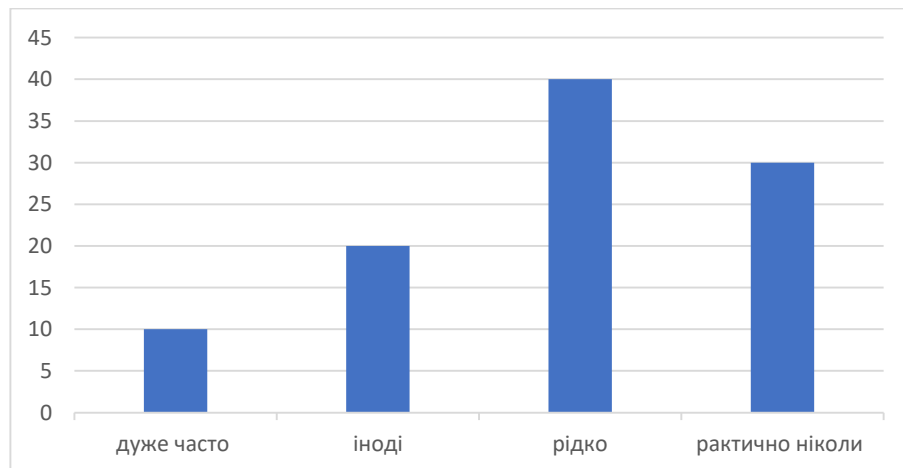

Рисунок 2.7 – Частота включення військовослужбовці у волонтерську діяльність після повернення з війни

На наступне питання, чи може волонтерська діяльність сприяти формуванню нових життєвих цілей у військовослужбовців, отримали відповідь:

так – 20%,

частково – 30%,

ні – 40%,

важко відповісти – 10%.

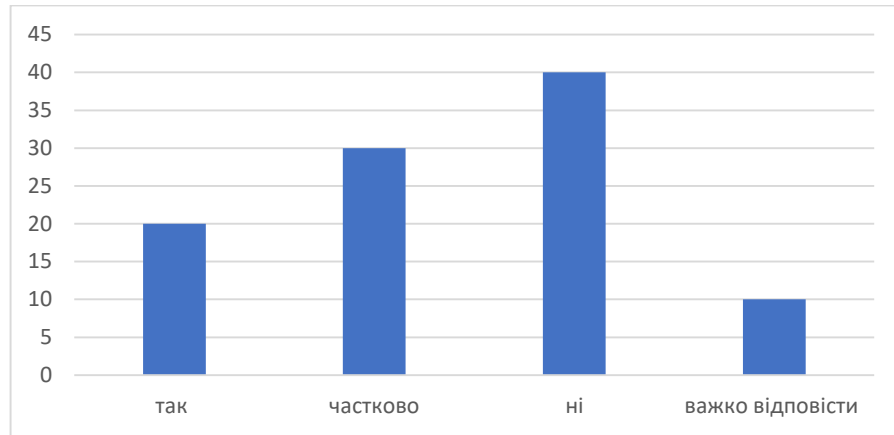

Рисунок 2.8 – Сприяння волонтерської діяльності на формування нових життєвих цілей військовослужбовців

На питання, які бар'єри можуть заважати військовослужбовцям брати участь у волонтерстві, відповіли:

психологічний стан – 40%,

відсутність мотивації – 20%,

брак інформації про можливості – 10%,

недостатня підтримка з боку суспільства – 20%,

усі перелічені – 10%.

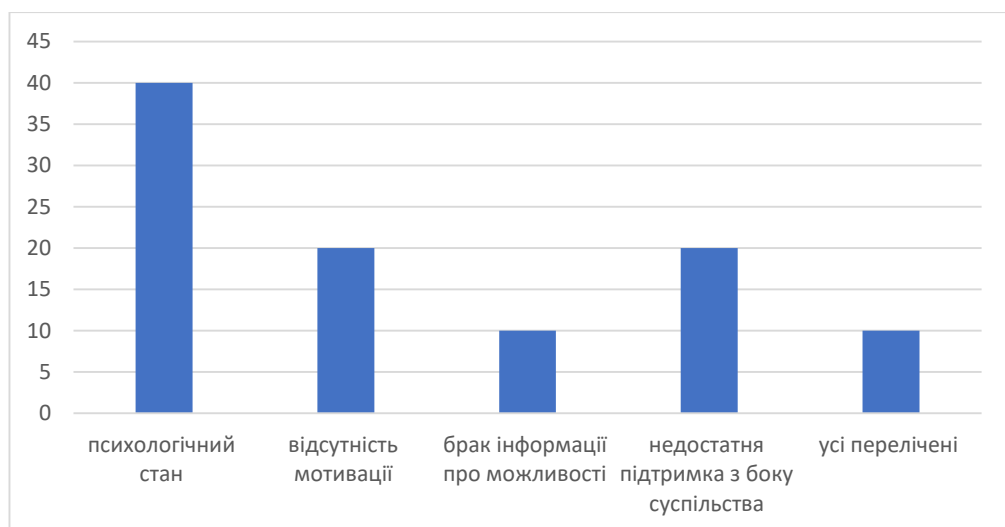

Рисунок 2.9 – Бар'єрність військовослужбовців для участі у волонтерстві

Заключним, було питання про потребу державної підтримки програм волонтерської діяльності для військовослужбовців. Отримали такі результати:

так, обов'язково – 60%,

частково, за певних умов – 20%,

ні, це має бути лише ініціатива самих військових – 15%,

важко відповісти – 5%.

Оскільки, за допомогою однієї методики, на нашу думку, важко буде визначити роль і місце волонтерства в мирному житті військовослужбовців, було прийнято рішення використати ще методику таку, як ціннісні орієнтації М. Рокича. Її можна підлаштувати до впливу волонтерської діяльності на соціальну реабілітацію військовослужбовців. Так можна виявити чинники, які впливають на мотивацію, переконання і участь даної категорії у волонтерській діяльності.

Сутність методики полягає в розмежуванні цінностей на два види – термінальні (задоволення від життя, статус у суспільстві, товариші тощо) та інструментальні (надійність, чесність, вихованість та ін.).

Ціннісні орієнтації, насправді, визначають те, заради чого ми живемо, те, яким чином ми здатні адаптуватися до життя, до різних умов і те, що нам може допомогти вижити в скрутний час. Саме тому, в нашому дослідженні брали участь 10 респондентів з числа військовослужбовців віком 25-55 років чоловічої статі.

Аналіз анкетування за методикою М.Рокича враховує відсоткове співвідношення кількості вибраних респондентами відповідей до кількості опитуваних. Основними термінальними цінностями визначили «фізичне та психологічне здоров'я» - 90%, «гідне життя» - 90%, «повага у суспільстві» - 90%, «благополуччя сім'ї» - 80%. Менш важливими вибрали «активність у громаді» - 20%, «розвиток у волонтерстві» - 20%.

Результати визначення термінальних цінностей представлено у діаграмі на Рис.2.10.

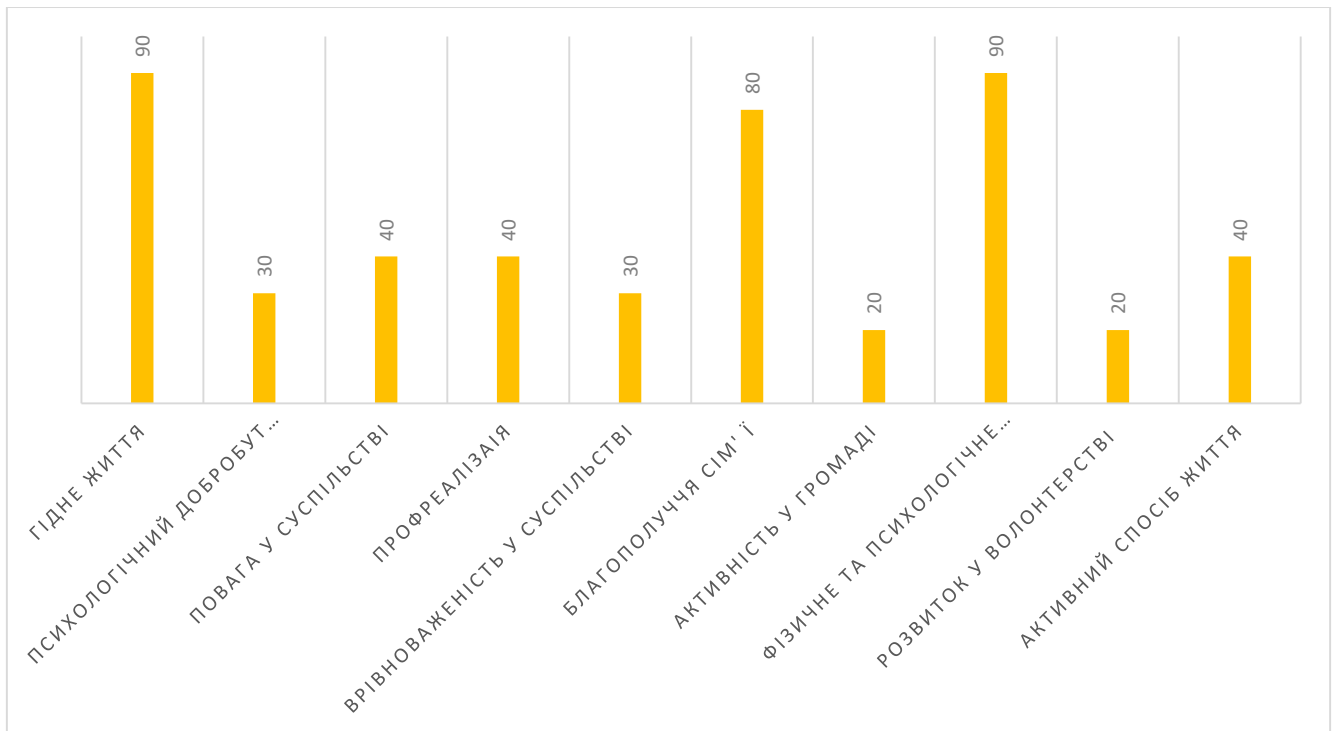

Рисунок 2.10 – Важливість термінальних цінностей

Під час аналізу інструментальних цінностей визначено, що найбільш вагомими є «колективність» - 80%, «рішучість» - 80%, «добročесність» - 70%, «партнерство» - 70%. Найнижчий рівень займає «відвертість» - всього 10%. Це спричинено пережитими подіями на фронті, під час бою. Воїни зосереджуються в собі, замикаються, не завжди виходять на контакт. Також не високий рівень має «надійність» - 30% та «патріотизм» - 30%. Отримані результати подано в діаграмі на рис.2.11

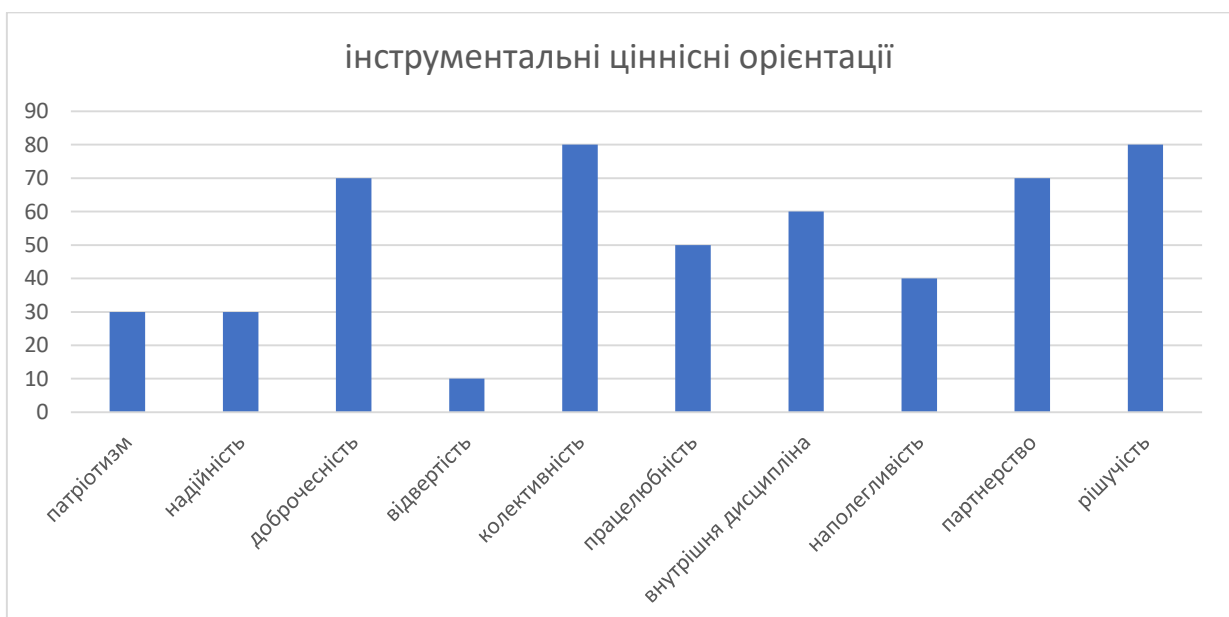

Рисунок 2.11 – Перевага інструментальних цінностей

За результатами проведеної діагностики ми прийшли до висновків, що головними термінальними цінностями військовослужбовців є фізичне та психологічне здоров'я, гідне життя, повага у суспільстві, благополуччя сім'ї. Інструментальні цінності вміщують колективність, рішучість, доброчесність, партнерство. Це дає підставу зробити виновок, що військовослужбовцям необхідно допомагати адаптуватись у мирному житті. Тому, волонтерська діяльність має високу ціннісну основу в соціальній реабілітації військовослужбовців.

Узагальнюючи результати всіх трьох етапів дослідження, можна стверджувати, що волонтерська діяльність виконує не лише допоміжну, але й трансформуючу функцію у процесі соціальної реабілітації військовослужбовців. Її ефективність значною мірою залежить від координації волонтерських зусиль, а також від здатності до комунікативної та організаційної взаємодії в умовах високої психологічної напруги. Отже, інтеграція волонтерства у структуру соціальної реабілітації військових має бути стратегічним напрямом державної соціальної політики.

2.2 Програма соціальної реабілітації військовослужбовців – учасників бойових дій засобами волонтерства

Соціальна реабілітація військовослужбовців – учасників бойових дій є складним багатокомпонентним процесом, що потребує системного підходу. У сучасних умовах значного поширення набуває підхід, який передбачає залучення волонтерських ресурсів до організації підтримки осіб, які повертаються з зони бойових дій. Програма соціальної реабілітації, побудована із застосуванням волонтерських практик, забезпечує більш гнучке, чутливе та людяно зорієнтоване реагування на потреби цільової групи. Вона включає психологічний супровід, соціально-побутову допомогу, організацію дозвілля, професійну орієнтацію та сприяння у працевлаштуванні. Волонтери виступають

посередниками між державними структурами, громадянським суспільством та особами, що зазнали бойового досвіду. Їхня участь сприяє зменшенню бар'єрів довіри, які часто виникають у спілкуванні з офіційними інституціями. Однією з основних цілей програми є відновлення суб'єктності військовослужбовця, розвиток його здатності до самореалізації в мирному середовищі.

Важливим компонентом програми є створення середовища соціальної підтримки, яке базується на принципах рівності, відкритості та взаємоповаги. Участь у волонтерських ініціативах самих військовослужбовців також має значний реабілітаційний ефект, оскільки формує відчуття значущості, підвищує рівень самооцінки та сприяє емоційному відновленню. За результатами досліджень, особи, які після участі в бойових діях були залучені до волонтерської діяльності, демонструють вищий рівень соціального оптимізму та адаптованості. Програма ґрунтується на ідеї партнерства, де волонтери та соціальні працівники діють спільно, орієнтуючись на потреби конкретної людини. Її реалізація передбачає попередню діагностику, індивідуалізацію заходів і постійне супроводження процесу адаптації. Особлива увага приділяється формуванню довіри як ключової умови ефективної взаємодії.

Серед важливих напрямів програми слід виділити психоемоційне розвантаження, роботу з подолання ізоляції, розвиток навичок мирного співіснування та відновлення родинних зв'язків. Волонтерські ініціативи сприяють зменшенню почуття самотності, тривожності, агресивності та дезадаптації. Програма інтегрує як неформальні, так й інституційні ресурси громад, дозволяючи наблизити допомогу до місця проживання особи. Вона також включає елементи просвітництва, навчання та самопомоги, що активізують внутрішні ресурси особистості. Ефективність такої моделі підтверджується позитивною динамікою психосоціального стану учасників бойових дій, які пройшли курс реабілітації за участі волонтерів. Особливу роль у цьому відіграє живе, неформальне спілкування, засноване на щирій підтримці та небайдужості.

Волонтерство також забезпечує гнучкість програмних підходів, оскільки дозволяє оперативно реагувати на зміну потреб осіб, які повернулися з війни. Програма передбачає міждисциплінарну команду, до складу якої входять психологи, соціальні працівники, медики, волонтери та юристи. Такий формат дозволяє забезпечити комплексний супровід особи в період її повернення до мирного життя. Участь у програмі сприяє формуванню нових моделей поведінки, заснованих на довірі, відповідальності, готовності до взаємодії. Волонтерські механізми забезпечують соціальну інклюзію осіб, які пройшли через воєнні події, та сприяють зниженню ризику їхнього маргіналізованого становища. Програма також має на меті створення позитивного образу військовослужбовця в громаді, що підвищує рівень його соціального визнання. Через залучення до волонтерської діяльності особа отримує нові можливості для самовираження та соціального зростання.

Ефективна реалізація програми передбачає навчання волонтерів основам роботи з цією категорією осіб, зокрема у сфері психологічної підтримки. Суттєвим чинником успіху є також супервізія та профілактика емоційного вигорання серед учасників програми. Інституційне закріплення волонтерства в системі реабілітаційних заходів дозволить підвищити їхню сталість і результативність. Узагальнюючи, волонтерські практики, інтегровані у програму соціальної реабілітації, забезпечують глибоку трансформацію досвіду бойових дій і сприяють поверненню особистості до повноцінного життя. Застосування таких програм має стати пріоритетом для державної політики в умовах поствоєнного відновлення. Волонтерство в цьому контексті постає не лише як засіб допомоги, а як інструмент зміни, співпереживання й соціального партнерства.

Мета програми: сприяння психосоціальній реадаптації військовослужбовців – учасників бойових дій через волонтерську підтримку, розвиток життєвих навичок, зміцнення соціальних зв'язків і формування відчуття безпеки, гідності та включеності в громаду.

Форма реалізації:

групова робота (8–12 учасників), індивідуальні консультації, волонтерський супровід, інтеграція в громаду

Структура програми (5 модулів/тижнів):

Модуль 1. Адаптаційна зустріч – «Початок шляху»

Мета: встановлення контакту, створення безпечного середовища, ознайомлення з програмою.

Форми роботи: коло довіри, знайомство з волонтерами, укладання «угоди групи».

Методи: арт-техніки («Мій рюкзак переживань»), вправа «Мій досвід – моя сила», міні-лекція про психосоціальну адаптацію.

Очікувані результати: зниження тривоги, встановлення довіри, мотивація до участі.

Модуль 2. Психологічна стабілізація – «Турбота про себе»

Мета: розвиток навичок саморегуляції, зняття емоційної напруги.

Форми роботи: групові заняття з психологом та волонтером.

Методи: дихальні техніки, вправи тілесної обізнаності, рефлексивні кола.

Очікувані результати: покращення емоційного стану, усвідомлення власних потреб.

Модуль 3. Соціальні зв'язки – «Я серед людей»

Мета: відновлення навичок спілкування, зниження ізоляції.

Форми роботи: тренінги, волонтерські зустрічі.

Методи: соціально-психологічний тренінг, рольові ігри, «мости довіри», волонтерські кейси.

Очікувані результати: покращення комунікативних навичок, активізація соціальних зв'язків.

Модуль 4. Родина і близькі – «Повернення додому»

Мета: налагодження родинної взаємодії, відновлення емоційного зв'язку.

Форми роботи: сімейна зустріч, фасилітована розмова з волонтером/психологом.

Методи: «родинне дерево переживань», вправа «ми разом», спільне коло.

Очікувані результати: зменшення напруги в родинних стосунках, покращення взаєморозуміння.

Модуль 5. Завершення і планування майбутнього – «Я можу більше»

Мета: підведення підсумків, формування бачення майбутнього.

Форми роботи: коло рефлексії, святковий захід, вручення сертифікатів.

Методи: вправа «мій шлях», лист у майбутнє, «долоня підтримки».

Очікувані результати: емоційне завершення, закріплення результатів, плани на подальшу інтеграцію.

Інструменти програми:

- волонтерський супровід (один волонтер на 1–3 учасників);
- психологічний кабінет для індивідуальних зустрічей;
- гаряча лінія підтримки;
- партнерство з місцевими ОГС, ЦНАПами, роботодавцями.

У результаті реалізації програми очікуємо стабілізації та покращення психоемоційного стану учасників, відновлення та зміцнення соціальних зв'язків, розвиток комунікативних і побутових навичок, зниження рівня тривожності та подолання відчуття ізоляції. Також передбачається зростання мотивації до участі в освітніх, професійних і волонтерських ініціативах, а також формування готовності до активної участі в житті громади.

2.3 Практичні рекомендації соціальним працівникам щодо підвищення ефективності соціальної реабілітації військовослужбовців-учасників бойових дій

На основі результатів діагностичного етапу дослідження та змісту розробленої програми соціальної реабілітації було сформульовано низку практичних рекомендацій соціальним працівникам щодо підвищення ефективності здійснення соціальної реабілітації військовослужбовців-учасників бойових дій. Ці рекомендації можуть бути орієнтиром у реалізації волонтерської

діяльності як одного з ефективних компонентів процесу відновлення функціонального, психо-емоційного стану осіб, що брали участь у бойових діях. Волонтерська активність сприяє поступовій інтеграції таких осіб у мирну соціалізацію, формуванню почуття соціальної значущості та належності до спільноти. З огляду на це, під час адаптаційного етапу реабілітації доцільно передбачати включення форм волонтерської участі, які відповідають особистим потребам та ресурсам осіб, які її проходять.

Частина осіб, що пройшли бойовий досвід, виявляє бажання бути корисною у мирному житті, зокрема допомагаючи іншим учасникам бойових дій. У зв'язку з цим доцільним є створення цифрових платформ підтримки, які забезпечують доступ до перевірених форм залучення до волонтерської діяльності, ініціація спеціалізованих програм, орієнтованих на бойовий досвід, а також зміцнення взаємодії з громадськими інституціями. Водночас потреба у психологічній допомозі залишається ключовим аспектом реабілітаційної підтримки, оскільки волонтерська активність, попри позитивний вплив, може призводити до емоційного вигорання. Тому соціальним працівникам варто забезпечити інтеграцію психотерапевтичного супроводу в межах індивідуалізованого маршруту соціальної реабілітації.

Організація волонтерської діяльності враховує рівень фізичної, емоційної та мотиваційної готовності осіб із бойовим досвідом, а також їхні особистісні орієнтації. Для ефективної реалізації реабілітаційного потенціалу пропонуємо використовувати групові заняття, майстер-класи, залучення до освітніх та соціально-культурних ініціатив. Особливого значення набувають психосоціальні технології, що поєднують психологічні, сенсорні та творчі методи, зокрема арттерапію, ароматерапію, символічні практики. Поєднання когнітивного, тілесного та емоційного компонентів здатне забезпечити багатовекторний підхід до процесу реабілітації.

Залучення осіб з бойовим досвідом до волонтерської діяльності підвищує ефективність реабілітаційних програм завдяки включенню їх у системні процеси взаємодопомоги. Участь у наставництві, творчих майстернях, інформаційній

підтримці інших осіб з аналогічним досвідом сприяє не лише особистісному зростанню, а й розвитку навичок саморефлексії та соціальної відповідальності. Волонтерська практика здійснює не лише відновну, а й профілактичну функцію, запобігаючи соціальній ізоляції. Формування мереж підтримки на основі горизонтальних зв'язків дозволяє зменшити бар'єри до реабілітації та створити простір довіри між учасниками. У цьому контексті діяльність соціальних працівників має бути спрямована на фасилітацію таких процесів і координацію мультидисциплінарної взаємодії в межах інституційного та неформального секторів.

Висновки до розділу

У процесі дослідження було вивчено можливостей волонтерської діяльності як ефективного ресурсу соціальної реабілітації військовослужбовців – учасників бойових дій. Водночас, варто підкреслити, що формувальний етап дослідження не проводився, зосередження було здійснене лише на діагностичному аналізі проблеми.

У межах дослідження волонтерства як елементу ефективної соціальної реабілітації військовослужбовців виявлено, що участь у волонтерських ініціативах сприяє покращенню психоемоційного стану, відновленню соціальних контактів, зниженню рівня тривожності та формуванню позитивного сприйняття себе у громаді. Діагностичні дані дозволили зафіксувати певний рівень потреби в соціальній підтримці та готовність до залучення у волонтерську діяльність. Зібрана інформація підтверджує наявність зв'язку між волонтерською участю та позитивною динамікою в емоційному та соціальному функціонуванні.

У рамках дослідження було розроблено програму соціальної реабілітації військовослужбовців засобами волонтерства, що містить змістовно-методичну структуру та окреслює основні напрями реабілітаційної роботи. Програма

передбачає активізацію участі військовослужбовців у соціально значущих ініціативах, розвиток комунікативних навичок, подолання соціальної ізоляції та відновлення внутрішньої мотивації. Її модульна побудова забезпечує гнучкість у використанні, а тематичне наповнення орієнтоване на практичну реалізацію завдань соціальної підтримки.

Крім того, сформульовано практичні рекомендації для соціальних працівників щодо підвищення ефективності соціальної реабілітації осіб, які повернулися з бойових дій. Зокрема, рекомендовано розширити спектр волонтерських форм активності, налагодити міжсекторальну взаємодію, сприяти розвитку наставництва й самопомоги в групах підтримки. Особлива увага приділена індивідуальному підходу в роботі з кожним військовослужбовцем, підтримці його особистісного ресурсу та активному залученню до життя громади.

ВИСНОВКИ

На основі матеріалів нашої роботи можна зробити такі висновки:

Здійснено аналіз наукових джерел, у якому висвітлено підходи вітчизняних і зарубіжних вчених до поняття волонтерської діяльності як чинника соціальної підтримки осіб, які повернулися з бойових дій. Виявлено, що волонтерство розглядається як соціально значуща практика, яка сприяє подоланню посттравматичних наслідків, формуванню нових соціальних зв'язків та поступовій адаптації до мирного життя.

Охарактеризовано роль соціального працівника у процесі соціальної реабілітації зазначеної категорії осіб. З'ясовано, що фахівець із соціальної роботи виконує функції посередника, організатора, консультанта та координатора взаємодії між громадою, інституціями та самими військовослужбовцями. Його участь є визначальною для ефективної реалізації реабілітаційних заходів, зокрема, пов'язаних із залученням до волонтерства.

Досліджено волонтерську діяльність як складову ефективної соціальної реабілітації військовослужбовців. Визначено, що саме участь у громадських ініціативах дає змогу налагодити комунікацію, відчувати підтримку, підвищити самооцінку й повернути віру у власні сили. Участь у таких програмах має позитивний вплив на психоемоційний стан та соціальне функціонування. Результати анкетування свідчать про наявність потенціалу волонтерської діяльності як інструменту соціальної реабілітації військовослужбовців, однак лише 40% респондентів однозначно вважають її ефективною, тоді як 30% – заперечують її позитивний вплив. Найбільш значущим напрямом волонтерської активності військовослужбовці вважають освітню та інформативну діяльність (40%), що засвідчує їхню готовність до суспільно важливої комунікації. Половина опитаних вказали на покращення емоційного стану під час волонтерської діяльності, а ще 70% відзначили зменшення почуття ізольованості, що підкреслює її психосоціальну значущість. Попри виявлену потребу бути корисними іншим (70%), включення у волонтерську діяльність на

практиці залишається низьким – 40% беруть участь рідко, а 30% - практично ніколи. Бар'єрами до участі у волонтерстві є переважно психологічні труднощі (40%) і відсутність мотивації (20%), що вимагає спеціалізованої психосоціальної підтримки. За результатами методики ціннісних орієнтацій М. Рокича, військовослужбовці надають перевагу базовим життєвим цінностям – здоров'ю, гідності, сім'ї та повазі, а не розвитку в громадській чи волонтерській сфері.

Отримані дані підтверджують доцільність розробки програм соціальної реабілітації із залученням до волонтерства, проте вимагають урахування ціннісної структури, психологічних бар'єрів і актуальних потреб цільової групи.

Розроблено програму соціальної реабілітації військовослужбовців засобами волонтерства «Повернення до життя». Програма містить цільові завдання, модульну побудову, методичне забезпечення й орієнтована на формування соціальних навичок, розвиток емпатії та мотивацію до конструктивної взаємодії з соціумом. Структура програми враховує індивідуальні потреби та психологічні особливості військовослужбовців.

На основі проведеного аналізу та результатів діагностики сформульовано практичні рекомендації для соціальних працівників щодо підвищення ефективності реабілітаційної роботи. Зокрема, рекомендовано розширити практику використання волонтерських ініціатив у соціальній роботі, впроваджувати наставництво, налагоджувати партнерство з громадськими організаціями та застосовувати індивідуалізовані підходи у взаємодії з військовослужбовцями.

Таким чином, окреслені завдання реалізовані відповідно до мети дослідження, що дозволило комплексно обґрунтувати доцільність та ефективність використання волонтерської діяльності як ресурсу соціальної реабілітації осіб, які брали участь у бойових діях.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Беленька Г. В. Соціальна робота в умовах трансформаційних процесів: роль волонтерства *Вісник соціальної роботи*. 2019. № 1(5). с. 65–71.
2. Бидерман К. Координация работы и менеджмент волонтерских программ в Великобритании: пер.с англ. М. Аспект Пресс, 2005. 124 с.
3. Бриндіков Ю. Л. Соціально-психологічні складові процесу реабілітації учасників бойових дій в Україні. Актуальні дослідження в соціальній сфері: матеріали восьмої Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 17 листопада 2016 р.). Одеса: ФОП Бондаренко М.О., 2016. с. 120 – 122.
4. Бриндіков Ю. Л. Теорія і практика реабілітації військовослужбовців-учасників бойових дій в системі соціальних служб : Дис.. на здобуття наук. ступеня доктора педагогічних наук : [спец.] 15.00.05 «Соціальна педагогіка» / Хмельницький національний університет, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Хмельницький, Тернопіль, 2018., 552 с.
5. Волянчук, Н.Комих - ПРИРОДА ТА СУТНІСТЬ ЛЮДИНИ, 2025 er.dduvs.edu.ua.
6. Голованова Т.П., Гапон Ю.А. Волонтерство в соціальній роботі як феномен цивілізованого суспільства. Запоріжжя : ЗДУ, 1996. 174 с.
7. Голубєва О. Волонтерство як інструмент соціальної адаптації ветеранів: досвід України *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2023. № 1 с. 45–53.
8. Грига І., Брижовата О. Чинники виникнення психологічних проблем у волонтерів та шляхи оптимізації їхньої роботи. Наукові записки Національного університету «Києво–Могилянська Академія». Т.7. Політологія та соціологія. 1999. с.67–74.
9. Гриньова М. В., Капська А. Й. Соціально-педагогічні основи волонтерської діяльності молоді *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2019. № 2. с. 8–15.

10. Доброхорська О. Реінтеграція ветеранів в Україні: виклики та рекомендації *German Marshall Fund 2025*
11. Дубровський В. В. Післявоєнна реінтеграція та волонтерські ініціативи: аналітичний огляд моделей реабілітації *Демократичне врядування*. 2021. Вип. 28.
12. Закон України про волонтерську діяльність. Відомості Верховної Ради України. 2011.
13. Іванова Алла. Особливості забезпечення соціального захисту в умовах децентралізації бюджетних повноважень [Електронний ресурс]. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/42437/1/ІВАНОВА.PDF>.
14. Іванова Т. В. Роль волонтерських ініціатив у процесі соціальної реабілітації ветеранів *Психологія і суспільство*. 2022. № 2. с. 78–85.
15. Іщенко І. С. Волонтерська участь як чинник відновлення соціальної активності в постконфліктному суспільстві *Гуманітарний вісник*. 2021. 49. с.104–109.
16. Кальниш В.В., Пишнов Г.Ю., Варивончик Д.В. Актуальні проблеми психофізіологічного стану учасників бойових дій. Україна. Здоров'я нації 2016. № 4/1 (41) с. 37 – 43.
17. Кармазіна М. С. Роль волонтерського руху в Україні: соціально-політичний аспект *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень*. 2020. № 6. с. 78–85.
18. Коваленко М. О. Вплив волонтерської діяльності на соціальну інтеграцію ветеранів *Вісник соціальної роботи*. 2021. № 3. с. 112–119.
19. Кондратюк С. В. Волонтерська діяльність як інструмент соціальної мобілізації громад *Науковий вісник Херсонського держ. ун-ту. Серія: Психологічні науки*. 2022. Вип. 5. с. 121–127.
20. Левченко Я. В. Суспільне значення волонтерської діяльності в Україні: реалії та перспективи *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 12.

21. Литвиненко І. М. Соціальна адаптація ветеранів через волонтерство: український контекст *Журнал соціальної політики*. 2020. № 4. с. 56–62.
22. Лях Т.Л. Соціально–педагогічна діяльність студентських волонтерських груп : автореф. дис. кан. пед. наук : 13.00.05. Луганськ, 2009. 20 с.
23. Максимова Н. Ю. Соціальна реабілітація учасників АТО: сучасні виклики та можливості *Соціальна робота і освіта*. 2020. №3(7). с. 45–51.
24. Медична реабілітація поранених та хворих/Під.ред.Ю.М.Шаніна.- СПб:Спеціальна література, 1997.- 960с.
25. Мельник С. В. Волонтерство як механізм соціальної реабілітації ветеранів *Соціологічні дослідження*. 2019. № 5. с. 34–41.
26. Милян Ж.І., Смук О.Т. Особливості організації навчально-виховної роботи з внутрішньо переміщеними дітьми: методичні рекомендації. Ужгород: УжНУ, 2022. 41 с.
27. Міжнародна організація з міграції (МОМ). Соціальна реінтеграція ветеранів в Україні / МОМ. 2024.
28. Міхеєва О. Характеристика соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Вип. 24 (І том). Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. с. 44 – 50.
29. Москаленко В. В. Психологічні засади посттравматичної реабілітації в умовах мирного часу *Психологія: реальність і перспективи*. 2020. № 14 с. 90–96.
30. Національна академія педагогічних наук України (НАПНУ). Рекомендації щодо організації волонтерської діяльності ветеранів 2021
31. Петрик Л. В. Соціальна адаптація демобілізованих військовослужбовців: волонтерські підходи та практики *Психологія і суспільство*. 2018. № 2. с. 44–50.

32. Про схвалення Концепції проекту закону України «Про волонтерський рух» / Кабінет Міністрів України. Офіційний вісник України. 2004. № 42. С. 80 – 83.
33. Пустовіт М. М., Ромаш І. Р., Ромаш І. Б., Винник М. І., Дзівак К. В., Синюк І. І., Матюшевський Б. М. Від лікування до соціальної реінтеграції: принципи медичної та психологічної підтримки ветеранів на прикладі російсько-української війни *Mental Health: Global Challenges Journal*. 2023, с. 230-248.
34. Снісаренко І. В. Волонтерська діяльність як чинник соціалізації особистості в умовах громадянського суспільства *Педагогічний дискурс*. 2021. Вип. 31. с. 180–185.
35. Турбан В. В. Реабілітаційна робота з військовослужбовцями, учасниками бойових дій у центрах соціальних служб: етичний аспект. Творча спадщина Г. С. Костюка: історія та сучасність. 2018. с. 345 – 346.
36. Храпатий С., Мельничук Т., Красилова Ю., Удовенко Ю., Голотенко А. Військові ветерани: перепідготовка та розробка освітніх програм для економічного відновлення в Україні *Research in Post-Compulsory Education*. – 2024, 40 с.
37. Чайка І. Ю. Волонтерство: сутність феномена та особливості його функціонування в сучасній Україні Науково-теоретичний альманах «Грані». 2017. Т. 20. № 7(147). с. 72–79
38. Чуйко О. В. Актуальні проблеми соціології, психології, К: 2015, 38с.
39. Фурман М., Синюк Н. Волонтерська діяльність як елемент соціальної реабілітації військовослужбовців-учасників бойових дій. Професійна підготовка фахівців соціальної сфери: надбання, проблеми, перспективи: *Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції* (м. Хмельницький, 22-23 травня 2025 року), с. 180-182
40. Якубова Л. Структурно-функціональна модель соціальної реабілітації осіб, що повернулись із зони АТО. Молодь і ринок. 2017. № 5 (148). с. 50 – 54.

41. Benedek D. M., Sripada C. S. Volunteerism and community engagement among military veterans *Journal of Military Social Science*. 2015 Vol. 12, № 4. p 215–229.
42. Eberly D.J. *National Youth Service in the 20th and 21st centuries*. New-York, 2005. 356 p
43. Gettings R. D., Kirtley J., Wilson-Menzfeld G., Oxburgh G. E., Farrell D., Kiernan M. D. Exploring the role of social connection in interventions with military veterans diagnosed with post-traumatic stress disorder: Systematic narrative review // *Frontiers in Psychology* 2022. Vol. 13. Article 873885.
44. Hazlett S. L. Volunteerism and social integration among military veterans *International Journal of Community Studies*. 2016. Vol. 9, № 2. p. 200–210.
45. Maguen K. M., Britt T. W. Volunteerism and leadership development in veterans *Armed Forces & Society*. 2017. Vol. 43, № 3. p. 456–472.
46. Na P. J., Tsai J., Southwick S. M., Pietrzak R. H. Provision of social support and mental health in U.S. military veterans // *npj Mental Health Research*. 2022 Vol. 1, Article 4. p. 1–10.
47. Roof M. *Voluntary Services and Social Policy*. London: Kegan Paul Publishers, 2007. 123 p.
48. Senses-Ozyurt S., Villicana-Reyna A. Veterans and volunteering: a phenomenological study *Liberty University Digital Commons*. 2016.
49. Tsurkan-Saifulina Yu. V. Social and psychological rehabilitation of war veterans *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series “Pedagogy and Psychology”*. 2022. Vol. 8, No. 4. p. 96–104.
50. Volunteering Fairs 2019 (UK wide). URL: <https://www.studentvolunteeringnetwork.com/articles/volunteering-fairs-2019-uk-wide>
51. Wardell F., Lishman J., Whalley L. Who is volunteer? // *British journal of social work*. 2000. Nr. 30. P. 229.
52. World Giving Index 2022. URL: https://www.cafonline.org/docs/default-source/about-us-research/caf_world_giving_index_2022

ДОДАТКИ
ДОДАТОК А

**АВТОРСЬКА АНКЕТА ВИВЧЕННЯ РОЛІ ТА МІСЦЯ
ВООЛОНТЕРСТВА В ПРОЦЕСІ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ
ВІСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ-УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ**

Анкета є анонімною. Результати використовуються виключно з науковою метою.

1. **Чи вважаєте Ви, що участь у волонтерській діяльності сприяє соціальній реабілітації військовослужбовців?**
 - Так
 - Частково
 - Ні
 - Важко відповісти
2. **У яких напрямках волонтерства, на Вашу думку, військовослужбовці можуть бути найбільш ефективними?**
 - Гуманітарна допомога
 - Допомога побратимам
 - Організація публічних заходів
 - Освітня або інформативна діяльність
 - Інше (виберіть найближче за змістом)
3. **Як Ви оцінюєте емоційний стан військовослужбовців під час залучення до волонтерської діяльності?**
 - Покращується
 - Залишається без змін
 - Погіршується
 - Не можу оцінити
4. **Чи сприяє волонтерська діяльність зменшенню почуття ізолюваності після повернення з фронту?**
 - Так, значною мірою
 - Частково
 - Ні
 - Важко сказати

5. **Які з наведених позитивних ефектів волонтерства Ви вважаєте найбільш вагомими для військовослужбовців?**
- Відновлення почуття значущості
 - Покращення психоемоційного стану
 - Повернення до активної соціальної ролі
 - Спілкування з однодумцями
 - Усі перелічені
6. **Чи відчувають військовослужбовці потребу бути корисними іншим після участі у бойових діях?**
- Так
 - Частково
 - Ні
 - Не знаю
7. **Як часто, на Вашу думку, військовослужбовці включаються у волонтерську діяльність після повернення з війни?**
- Дуже часто
 - Іноді
 - Рідко
 - Практично ніколи
8. **Чи може волонтерська діяльність сприяти формуванню нових життєвих цілей у військовослужбовців?**
- Так
 - Частково
 - Ні
 - Важко відповісти
9. **Які бар'єри, на Вашу думку, можуть заважати військовослужбовцям брати участь у волонтерстві?**
- Психологічний стан
 - Відсутність мотивації
 - Брак інформації про можливості
 - Недостатня підтримка з боку суспільства
 - Усі перелічені

10. Чи потрібна, на Вашу думку, державна підтримка програм волонтерської діяльності для військовослужбовців?

- Так, обов'язково
- Частково, за певних умов
- Ні, це має бути лише ініціатива самих військових
- Важко відповісти

**ДОДАТОК Б.
МЕТОДИКА «ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ М. РОКИЧА»**

Термінальні ціннісні ознаки		
<i>№</i>	<i>Назва ознаки</i>	<i>Вибір</i>
1.	Гідне життя	
2.	Психологічний добробут оточуючих	
3.	Повага у суспільстві	
4.	Профреалізація	
5.	Врівноваженість в суспільстві	
6.	Благополуччя сім'ї	
7.	Активність у громаді	
8.	Фізичне та психологічне здоров'я	
9.	Розвиток у волонтерстві	
10.	Активний спосіб життя	

Інструментальні ціннісні ознаки		
<i>№</i>	<i>Назва ознаки</i>	<i>Вибір</i>
1.	Патріотизм	
2.	Надійність	
3.	Доброчесність	
4.	Відвертість	
5.	Колективність	
6.	Працелюбність	
7.	Внутрішня дисципліна	
8.	Наполегливість	
9.	Партнерство	
10.	Рішучість	

- Що я виніс(ла) з цієї ситуації?
 - Як ця подія сформувала мене?
-

◇ Додаток 4. Завдання до Модуля 4 «Я серед людей»

Завдання 4. Комунікативний практикум

Інструкція: Об'єднайтесь у пари. Один – «розповідач», другий – «активний слухач».

Тема для розповіді: «Моє дитинство» або «Мій перший день після повернення додому».

Після вправи обговоріть:

- Що допомогло встановити контакт?
 - Як відчувалась підтримка?
 - Що було складно?
-

◇ Додаток 5. Завдання до Модуля 6 «Мій новий шлях»

Завдання 5. Моє професійне дерево

Інструкція: Намалюй дерево.

- Коріння – твої здібності та досвід;
 - Стовбур – твої цілі;
 - Гілки – варіанти професій;
 - Листя – ресурси, які допоможуть (люди, навички, курси);
 - Фрукти – очікувані результати.
-

◇ Додаток 6. Завдання до Модуля 7 «Я – важливий»

Завдання 6. Волонтерський виклик

Інструкція: Обери одну ініціативу, до якої готовий(а) долучитися протягом наступного тижня (приклад: допомога в пункті видачі гуманітарної допомоги, фасування речей, телефонна підтримка побратимів).

Після виконання – коротке рефлексивне запитання:

- Що мені дала ця дія?
 - Чи хотів(ла) би я повторити її?
-

◇ Додаток 7. Завдання на завершення програми

Завдання 7. Лист у майбутнє

Інструкція: Напиши лист самому(ій) собі через 6 місяців.

- Яким(ою) я хочу бути?
- Що хочу змінити/досягти?
- Що собі побажаю?